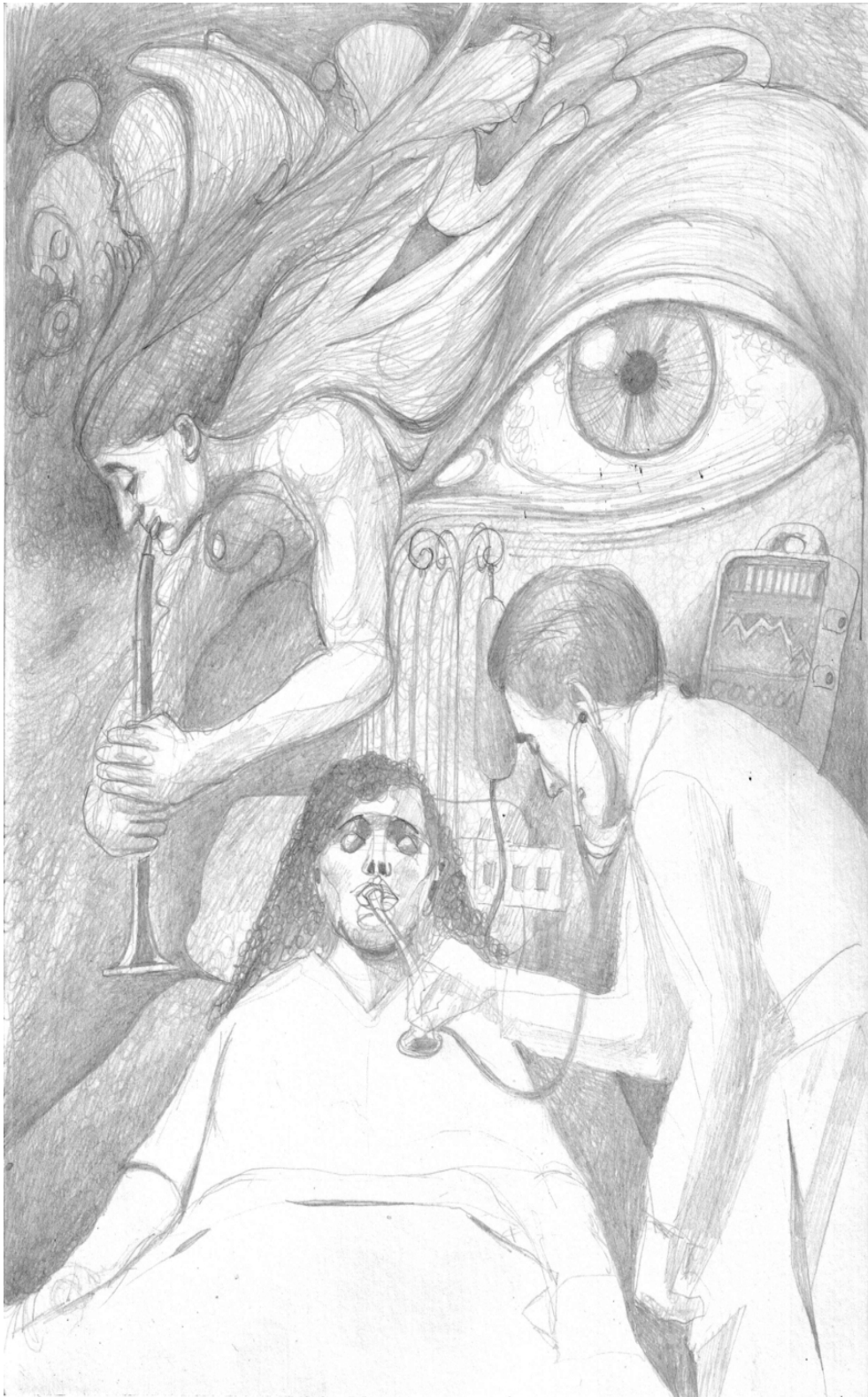

*Een poging tot het verklaren van het gegeven van de
extra-zintuiglijke waarneming*

Hoofdstuk 1

Steeds meer medici die sceptisch stonden tegenover het verschijnsel dat heropgestane hersendoden accurate herinneringen hebben over de periode dat zij er zogezegd niet waren, beginnen de mogelijkheid ernstig te nemen van het bestaan van alvast een gedeeltelijk onstoffelijk facet van het leven en enkelen onder hen hebben daaromtrent research verricht nadat zij zelf in de situatie hebben verkeerd van de patiënten van wie zij de verhalen zijn gaan bestuderen.

De menigvuldige en opvallend gelijkluidende verhalen over tunnels met licht van mensen die terugkeerden uit een comateuze toestand, zijn mogelijk achterhaald daar zij zouden kunnen worden verklaard als reacties van het brein op hypoxie, vergelijkbaar met de *fata morgana* van quasi elke dorstige in de woestijn. Maar dat is zeker niet het geval met de getuigenissen van de heropgestane hersendoden, eenvoudigweg omdat er dan geen enkele activiteit van het zenuwstelsel meetbaar was: zij blijken vaak letterlijk te kunnen weergeven wat hun oren zouden hebben gehoord en wat hun ogen zouden hebben gezien indien deze zintuigen ook konden horen en zien in de bewuste tijdspanne waarin zij effectief doof en blind zijn geweest.

Omdat onderzoek uitwijst dat wij enerzijds en door de band genomen niet kunnen horen en zien wanneer onze oren en ogen het laten afweten, besluiten wij dat het met onze oren en ogen is dat wij horen en zien. De uitzonderingen op deze regel moeten ons echter doen besluiten dat de conclusie die wij op grond van onze vaststellingen maakten, overhaast is: omdat er gevallen zijn waarin wij de afwezigheid van alle zintuiglijke activiteit ten spijt,

waarnemingen doen welke wij aan de werking van onze zintuigen plegen toe te schrijven, kunnen we niet zomaar besluiten dat onze zintuigen absoluut noodzakelijk zijn voor het doen van wat wij zintuigelijke waarnemingen plegen te noemen.

Opnieuw moet men hier op zijn hoede zijn voor overhaaste gevolgtrekkingen, want het besluit dat onze zogenaamd zintuiglijke waarnemingen, niet zintuiglijk zouden verlopen, ware even onjuist als het besluit dat wij niet zonder onze zintuigen zouden kunnen horen of zien. Voorzichtiger is het om de oorzakelijke relatie hier achterwege te laten en te zeggen dat specifieke zogenaamd zintuiglijke waarnemingen *meestal samengaan* met specifieke zintuiglijke activiteit.

De verlammingshypothese

Spontaan denkt men bij het voorgaande aan een fysiek verschijnsel dat zich ter hoogte van het zenuwstelsel voordoet van zodra wij de slaap vatten en dat er ook voor zorgt dat wij niet door het raam vallen wanneer wij dromen dat wij alleen maar een tuin inwandelen, en dat is meer bepaald de ontkoppeling van de wil van het lichaam: eenmaal in de droomfase beland, heeft de wil om bijvoorbeeld op te staan en te lopen, niet meer deze fysieke activiteiten zelf tot gevolg doch slechts hun voorstelling in de droom. Uiteraard beveiligt deze ingeboren reflex ons tegen de gevaren waaraan sommige slaapwandelaars blootstaan, over wie men jammer genoeg soms moet vernemen dat zij tijdens hun nachtelijke wandelpartijen verongelukken. De slaap verlamt ons als het ware om aan de droom de vrije teugel te kunnen geven.

De gebeurlijke analogie tussen enerzijds de beveiligende zelfverlamming tijdens een droomfase in de slaap en anderzijds de kennelijke omschakeling van zintuiglijke naar niet-zintuiglijke

waarneming tijdens het uitvallen van elke fysieke activiteit is mogelijkwijze even verrassend als complex. Wat het lichaam doet om de dromer toe te staan zich veilig te bewegen in zijn droom – het induceren van een tijdelijke verlamming – is misschien wel vergelijkbaar met wat er gebeurt met iemand die overgaat van het leven naar de dood en dan terug. Want als de dood nu eens niet beschouwd werd als minder nog dan de slaap doch daarentegen als een hogere, geestelijke bestaansvorm, waarbij vergeleken het leven dan 'slechts' een soort van droomtoestand was, dan kon men misschien wel zeggen dat ons geestelijk lichaam met zijn volstrekt geestelijke waarnemingen en activiteiten, zichzelf zou beschermen tegen ongelukken tijdens zijn verblijf in het stoffelijke, door de uitschakeling van geestelijke waarnemingen en van andere geestelijke activiteiten, welke dan voor de duur van dat verblijf werden vervangen door 'meer onschuldige' stoffelijke of zintuiglijke activiteiten. Zoals de slaap de dromer beschermt tegen gevaarlijke bewegingen in de 'echte' wereld (van de wakkeren) door hem helemaal te verlammen, zo zou het nederdalen in de stoffelijke wereld (waartoe in de voorgestelde analogie het leven te herleiden was), de betrokken geest beschermen tegen gevaarlijke geestesbewegingen door deze te blokkeren zodat alleen de zintuiglijke en de stoffelijke (als de onschuldige afspiegelingen van de geestelijke) actief zouden blijven. Waarmee meteen gezegd is dat (in deze analogie) de twee (het zintuiglijke en het geestelijke) in het geestelijke leven samen bestaan zoals ook de fysieke activiteit en de verbeelding daarvan samen bestaan in het stoffelijke leven, terwijl het zintuiglijke wegvalt waar de geest zich in de stoffelijke werkelijkheid begeeft, precies zoals de

fysieke beweging bij iemand wegvalt van zodra hij de wereld van de droom betreedt.

Het paar van lichaam en geest

Bekijken we eerst nogmaals aandachtig wat er precies gebeurt in de droomwereld en in de stoffelijke wereld op het ogenblik dat wij een bepaalde fysieke activiteit verrichten, zoals bijvoorbeeld het doen van enkele stappen voorwaarts, dan kunnen wij vaststellen dat deze beweging van het lichaam gepaard gaat met een voorstelling van de fysieke beweging in onze verbeelding of dus in wat wij onze droom zouden kunnen noemen, zij het dan dat deze droom, zeer in tegenstelling tot de droom tijdens de slaap, door ons kan gestuurd worden. Onze lichamelijke beweging verloopt met andere woorden samen met een verbeelde beweging, welke wij identificeren met ons bewustzijn van die beweging. Voor alle duidelijkheid moet hierbij ook worden opgemerkt dat deze parallellie allerminst strak, eenduidig en ondubbelzinnig is: vooreerst gaat de verbeelding die wij beschouwen als de wil om te bewegen, aan de lichamelijke beweging zelf vooraf; vervolgens begeleidt de verbeelding van de beweging, de lichamelijke beweging simultaan, wat wij het bewustzijn van de beweging noemen; tenslotte controleert de verbeelding ook nog of de fysieke beweging zich volgens plan voltrokken heeft. En zoals iedereen dat bij zichzelf kan nagaan, is deze indeling in drie fasen in feite een simplificatie van de werkelijke gang van zaken waarin een onophoudelijke wisselwerking aan de gang is tussen enerzijds het fysieke bewegen en anderzijds het 'willen', het 'vaststellen' en het 'controleren' daarvan in onze 'verbeelding'. Tijdens het uitvoeren van een beweging, verplaatst het gebeuren zich misschien wel vele duizenden keren per seconde van de lichamelijke activiteit

naar de geestelijke en terug, wat wellicht noodzakelijk is doordat een al te langdurig verwijlen in het stoffelijke, bewustzijnsverlies zou meebrengen, terwijl een al te langdurig verwijlen in de verbeelding, het contact met de stoffelijke realiteit zou verbreken zodat men als het ware zou verdwalen in zijn verbeelding, geheel vervreemd van de stoffelijke werkelijkheid. Wanneer bijvoorbeeld een leerling een hamer leert te hanteren, dan moet zijn leraar hem voortdurend attent maken op wat hij doet teneinde het werk efficiënt en veilig te kunnen laten verlopen, en dit attenderen door de leraar van de leerling op zijn 'werk', zet in feite het mechanisme van de beschreven continue wisseling van positie (namelijk: van het fysieke naar het geestelijke en terug) in gang.

Het moet nu duidelijk zijn dat het doen van een lichamelijke beweging 'gepaard' gaat met een verbeelde beweging, en wel zo, dat er een voortdurende wisseling tussen beide posities plaatsgrijpt, welke noodzakelijk blijkt voor het zich kunnen voltrekken van de beweging als zodanig. Er is tijdens een lichamelijke handeling een soort van wat wij *feed-back* plegen te noemen aan de gang, welke de handeling bewust maakt en stuurbaar, en die *feed-back* moet worden aangeleerd, wat betekent dat ze niet uit zichzelf ontstaat doch uit de interiorisering bij de leerling van de instructies van de leraar: "Kijk goed! Denk na! Droom niet weg! Hou dat goed vast!..." De handeling is met andere woorden pas mogelijk door het 'samen' bestaan van twee werelden, met name de stoffelijke wereld waarin de dingen écht bestaan maar tegelijk ook de onstoffelijke wereld van de verbeelding waarin de stoffelijke dingen herleid zijn geworden tot onstoffelijkheden terwijl ze toch nog herkenbaar blijven aangezien het volstaat dat men eraan denkt

opdat men ze ook zou 'zien'. En hier is dan uiteraard sprake van wat met enige voorzichtigheid en geheel voorlopig misschien wel een 'geestelijk zien' mag genoemd worden. Voorlopig en met enige voorzichtigheid omdat het hier uiteraard nog steeds niet gaat om een geestelijk zien van stoffelijke dingen doch om een geestelijk zien van geestelijke dingen. We kunnen namelijk goed vatten dat we met stoffelijke ogen, stoffelijke dingen kunnen zien en dat we met ons geestesorgaan een geheel verbeeld ding kunnen zien, terwijl slechts in de uitzonderlijke gevallen zoals beschreven in onze eerste paragrafen, sprake is van het zien en horen van stoffelijke dingen met uitsluitend geestelijke ogen en oren. Dat dit laatste alsnog mogelijk is, kan misschien wel begrijpelijk en aannemelijk worden gemaakt middels een analyse zoals zopas geïnitieerd: een analyse van wat er precies gebeurt tijdens een eenvoudige fysieke handeling. Uit zo'n analyse blijkt namelijk dat daar waar wij dachten ons volledig in de stoffelijke wereld te bevinden, we in feite met één been in de stoffelijke wereld staan en met het andere in een geestelijke werkelijkheid, en dat wij tegelijk en snel wisselend gebruik maken van enerzijds onze stoffelijke zintuigen en anderzijds het geestelijke zien, horen, voelen en zo meer. Een geestelijk plan, ontastbaar, onecht en alleen waar te nemen met geestelijke ogen en oren, realiseert zich in de stoffelijke werkelijkheid tot bijvoorbeeld een écht gebouw dat met stoffelijke zintuigen waarneembaar is, en dit gebeurt via onze handelingen die zich in wezen op de grens zelf van twee volstrekt verschillende werelden bevinden, in een aan te leren evenwicht vergelijkbaar met dat van een koorddanser op zijn koord. Maar er is nog een lange weg te gaan vooraleer de wetten die de twee te beschrijven werelden scheiden en verbinden, kunnen worden in kaart gebracht.

Terwijl menigeen gelooft zich uitsluitend in een stoffelijke wereld te bevinden, moet men toch erkennen dat het verrichten van een handeling onmogelijk ware indien daarbij helemaal geen geest betrokken was. Diegene die de handeling wil stellen, voltrekt daarvan eerst een soort van voorafspiegeling in zijn verbeelding en dus in een onstoffelijke droomwereld, om dan tot de handeling zelf over te gaan waarvan wij zeggen dat zij zich voltrekt in een stoffelijk universum. En de zich spontaan opperende vraag of er dan geen 'tussenwerelden' mogelijk zijn, kan onmiddellijk bevestigend beantwoord worden. Zo bijvoorbeeld kan de taal waarin iemand aankondigt dat hij van plan is om dit of dat te doen, zowel in de stoffelijke als in de geestelijke wereld gesitueerd worden.

De taal waarin iemand aankondigt wat hij van plan is te doen, situeert zich in de stoffelijke wereld in die zin dat zij is opgebouwd uit stoffelijke of althans hoorbare geluiden en/of zichtbare tekens, maar tegelijk ontleent zij haar betekenis aan het feit dat haar stoffelijke bouwstenen een onstoffelijk aspect hebben aangezien zij verwijzen naar iets waarmee zij niet samenvallen. De link tussen het teken en zijn betekenis welke het tot teken maakt, wordt gevormd middels een afspraak die trouw vereist en die inhoudt dat wij bijvoorbeeld bij het horen van de naam van een stoel ('stoel') niet alleen denken aan het woord 'stoel' maar tevens aan een echte stoel, en onze voorstelling van een 'echte' stoel voltrekt zich als een 'onechte' (want onstoffelijke) waarneming die in feite een echte waarneming met het geestesoog is, waarbij het waargenomene eveneens 'onecht' (want onstoffelijk) aan ons geestesoog verschijnt, terwijl wij tegelijk ook kunnen zeggen dat wat zich aan ons geestesoog

openbaart 'echt geestelijk' van aard is. Het probleem dat zich hier aandient, is allesbehalve eenvoudig.

Geest is teken: wat niet met zichzelf samenvalt

Een boodschap is iets onstoffelijks maar kan zich niet in de wereld manifesteren zonder een stoffelijke drager, een zogenaamd medium. Een boodschap is een geestelijke inhoud die van het ene (geestelijke) individu wordt overgeheveld naar het andere (geestelijke) individu. De boodschap zelf is iets geestelijk want iets betekenisvol en dus iets wat verwijst naar iets buiten zichzelf, terwijl zowel de drager van de boodschap als datgene waarop de boodschap betrekking heeft, stoffelijke zaken zijn. Het onstoffelijke of dus het geestelijke van een boodschap is aldus datgene dat verwijst naar iets anders dan zichzelf, datgene wat zegt: "Ik ben niet ikzelf maar wel dit of dat daar". Zo zegt een letterteken dat het niet de inktvlek op papier is doch een welbepaalde klinker, een medeklinker of een leesteken, en een woord zegt ons dat het niet samenvalt met wat wij zien wanneer wij het lezen of met wat wij horen wanneer het wordt uitgesproken, maar dat het daarentegen verwijst naar bijvoorbeeld datgene waarvan het de naam is, wat wil zeggen: de vertegenwoordiger. Meer bepaald vertegenwoordigt de naam van een ding het ding zelf in de wereld van de taal, terwijl het ding zelf zich ophoudt in bijvoorbeeld de stoffelijke wereld of in de geestelijke. De wereld van de taal is een tussenwereld en die kan tot stand komen middels afspraken (we spreken bijvoorbeeld af dat 't' een welbepaalde medeklinker is) of door gelijkenissen (de tekening van bijvoorbeeld een boom uit grafiet op papier lijkt op de houten boom in de wei) of ook nog anderszins (een muziekstuk bestaande uit hoorbare geluiden verwijst naar een soort 'vormenwereld' die bestaat in onze verbeelding maar die

tevens een zekere objectiviteit heeft, wat zich toont in het feit dat er een zekere consensus bestaat over wat al dan niet schoon is).

Iets onstoffelijks of geestelijks is derhave niet zomaar iets dat onzichtbaar is of onwaarneembaar in het algemeen, want indien het helemaal niet waarneembaar was, dan zouden wij ook helemaal niets (kunnen) vernemen over het bestaan ervan; het is daarentegen iets dat zich verbergt achter iets stoffelijks, het is iets waarvan het stoffelijke waarachter het schuilgaat, een teken is of een verwijzing. Dat het getal 4 iets onstoffelijks is of iets geestelijks, betekent dat het getal 4 niet samenvalt met het teken 4 dat naar het getal als zodanig verwijst; het teken is zichtbaar, hoorbaar, tastbaar of waarneembaar in het algemeen, terwijl het getal zelf niet met onze zintuigen kan waargenomen worden; we moeten het vatten met onze geest, ook al gebeurt dit via de zintuigen welke het teken waarnemen dat naar het getal verwijst. Op die manier is bijvoorbeeld in de religie de persoon Jezus de (waarneembare) naam want het (waarneembare) teken van (de onzichtbare, onwaarneembare) God: het woord 'Jezus' is de naam van de mens Jezus en de mens Jezus is de naam van God. Het teken op zich had immers geen enkele zin indien het niet verwees naar iets anders want behalve zijn tekenwaarde mist het elke andere intrinsieke waarde. Het teken heeft pas zin mits ook het betekende, dus datgene waar het naar verwijst, bestaat, en alleen het betekende geeft aan het teken zijn zin die dus een loutere verwijzing is. Het betekende op zich is onwaarneembaar maar indien het niet bestond, dan bestond ook het teken niet. Het teken getuigt daarom van het bestaan van iets waar het naar verwijst, en geloven wij niet in datgene waar het teken naar verwijst, dan moeten wij consequent daarmee ook het bestaan van het teken

verwerpen. Welnu, op deze voorwaardelijkheid berust onze hele werkelijkheid.

Hoe het eeuwig afwezige het aanwezige fundeert

Zoals wij het naïef realisme achter ons moeten laten waarin wij slechts iets als zijnde echt bestaand erkennen als wij het kunnen voelen, zien en horen, zo ook moeten wij het naïeve dualisme ontstijgen waarin wij het stoffelijke of het zintuiglijk waarneembare erkennen naast het geestelijke. Het is weliswaar een mooie denkoefening om naast het stoffelijke ook het geestelijke te introduceren, maar alras worden wij gewaar dat al datgene waarvan wij het bestaan moeten erkennen, gelinkt is aan de voorwaardelijkheid waarvan hoger sprake. Meer bepaald is het niet eenvoudigweg zo dat de werkelijkheid zou bestaan uit een stoffelijk en een geestelijk compartiment, maar veeleer is datgene het geval waarop onze omgang met de taal licht werpt: niets van al het zijnde berust op zichzelf maar daarentegen is alles wat aanspraak maakt op bestaan, slechts een teken van iets anders dat zich bevindt in een wereld die bij wijze van zeggen wat hogerop gelegen is, waarbij eigenlijk van oudsher wordt aangenomen dat het uiteindelijk betekende waar alle tekens naar verwijzen, het punt Omega is ofwel God. In die zin herkent men hier makkelijk de werkelijkheid van de afhankelijkheid van al het bestaande van God: alles wat aanspraak maakt op bestaan, ontleent zijn betekenis, zijn zin en dus zijn wezen uitsluitend aan datgene waarvan dit het teken is, en het uiteindelijk betekende waar alles naartoe wijst en waarvan alles in het teken staat, wordt God genoemd. Meteen wordt duidelijk – uiteraard in zoverre hier van duidelijkheid sprake kon zijn – dat God ongrijpbaar is, onbereikbaar en onkenbaar, zodat men in Hem dient te geloven. Hij moet met andere woorden vooropgesteld worden op straffe

van het totale betekenisverlies van alle dingen die immers aan Hem hun betekenis ontlennen omdat zij 'slechts' tekens zijn die hun zin aan het betekende ontlennen. Men kon bijvoorbeeld nooit zeggen dat God niet bestaat om de eenvoudige reden dat de echtheid van die uitspraak pas ernstig genomen kan worden op voorwaarde dat men erkent dat hij in zijn bestaan afhankelijk is van zijn betekenis en dus van datgene waarnaar hij verwijst, en dat is uiteindelijk een eindbetekenis welke wij aanduiden met de laatste letter van het Griekse alfabet of met de naam 'God' die in feite noodzakelijkerwijze het 'voorlaatste ding' blijft omdat het nog steeds niet God zelf is doch diens naam. Namen blijven naar namen verwijzen omdat zij in hun eigen wereld opgesloten zitten, omdat wij in onze eigen wereld opgesloten zitten, en het overstijgen van onze wereld kan niet gebeuren op eigen kracht maar vergt noodzakelijk een tussenkomst van hogerhand. Maar hier mogen we niet van stapel lopen.

Verschillende lagen van eenzelfde werkelijkheid

We mogen niet verdwalen in abstracties en daarom is het aangewezen om op tijd en stond uit de abstracties terug te keren naar wat wij het concrete plegen te noemen – het concrete oftewel datgene waarvan wij in zekere zin afhankelijk zijn en blijven. Dat zoals hoger gezegd het lagere zijn zin en zo ook zijn wezen ontleent aan het hogere, impliceert niet dat het hogere zomaar zonder het lagere zou kunnen blijven voortbestaan en een voor de hand liggende realiteit welke onze blijvende afhankelijkheid van onze fundamenteën kan verduidelijken is die van het aangewezen zijn en blijven van elk levend wezen op voedsel.

Stel dat wij verdiept zijn in lectuur en meer bepaald in de studie van bijvoorbeeld de priemgetallen. Zodoende bevinden wij ons in een wereld die wegens het onstoffelijke karakter van de getallen en van de wetten die in de getallenwereld heersen, van geestelijke aard is. Dan kunnen wij vaststellen dat wij ons gedurende een periode van meerdere uren in dat compartiment van de wereld van de wiskunde kunnen ophouden en dat wij er zodanig in opgaan dat wij vergaten een stoffelijk lichaam te hebben. Wie zich ooit op een belangstellende wijze in de wonderbaarlijke wereld van de wiskunde heeft begeven, zal ook kunnen getuigen dat die geestelijke dimensie dermate meeslepend is dat ze ons niet alleen doet vergeten dat wij van stof zijn maar dat zij ons bovendien het stoffelijke doet vervloeken in die zin dat de gedwongen terugkeer naar de stof, bijvoorbeeld op het ogenblik dat men zich genoodzaakt ziet om iets op te schrijven, als een verschrikkelijke hindernis en als een bijzonder frustrerende gesel ervaren wordt. Men zit bijvoorbeeld in een welbepaalde sfeer, in een zoektocht naar een verborgen orde in welbepaalde getallenreeksen, en dan ineens ervaart men dat zijn geheugen tekortschiet; op dat ogenblik heeft men een stukje papier en een potlood nodig, en wel onmiddellijk, wat wil zeggen dat elke seconde dat het duurt om dat papier te bemachtigen dat godbetert ergens verborgen ligt in een stoffelijk labirint vol kasten met laden dat met de ruimte waarin zich de getallen bevinden helemaal geen uitstaans heeft – elke seconde dat het duurt om pen en papier te bemachtigen is er een te veel en wordt ervaren als een eeuwig durende hel. De zoektocht naar pen en papier moet ook heel snel verlopen, wat eigenlijk wil zeggen: die 'terugkeer' naar de stoffelijke wereld dient zo kort te duren dat men bij wijze van zeggen niet gewekt wordt uit zijn geestelijke

droom. En het te volbrengen maneuver is derhalve heel goed vergelijkbaar met de haast en spoed waarmee wij des nachts gaan plassen: het dient te gebeuren in de kortst mogelijke tijdspanne en tevens met de meeste omzichtigheid, in die zin dat wij er naar trachten om tijdens het verlaten van de sponde enerzijds net wakker genoeg te worden om ons te kunnen verplaatsen en te kunnen plassen, maar anderzijds ook niet té wakker en dus niet zodanig wakker dat wij de draad verliezen van de droom waarin we ons willen kunnen blijven vermeien.

Het ontbijt, het middagmaal en het avondmaal maar ook de nachtrust en nog vele andere activiteiten zijn onderbrekingen van onze dagelijkse geestelijke werkzaamheden – onderbrekingen die noodzakelijk zijn en die bestaan uit een terugkeer van de geest naar de stof. In feite grijpen die fysieke activiteiten simultaan met de geestelijke plaats, aangezien bijvoorbeeld het verorberen van voedsel slechts een deel is van een proces – de spijsvertering – dat grotendeels onbewust verloopt tijdens onze geestelijke werkzaamheden. Ook hier bevinden wij ons zodoende tegelijk met het ene been in de geestelijke wereld en met het andere been in de stoffelijke en waarschijnlijk vele duizenden keren per seconde springen wij van de ene naar de andere wereld over en weer. Op vastgestelde tijdstippen echter, dienen wij ons gedurende een wat langere periode in een andere wereld op te houden dan deze waarin we feitelijk verwickeld zijn. En er zijn mechanismen – ontstaan vanuit noodzaak – die ons wekken uit de ene wereld om een andere naar binnen te gaan, en zo staken wij gedurende een wijle het schrijven van een brief om een stukje te gaan eten, of wij vallen in slaap voor de duur van een nacht, of wij worden daarentegen uit onze slaap gewekt, gedeeltelijk om te

plassen ofwel voorgoed omdat het dag wordt en wij moeten opstaan om de trein te halen.

Onze periodieke terugkeer naar de stoffelijke wereld, of liever: ons onophoudelijk pendelen tussen het geestelijke en het stoffelijke, is kennelijk dermate fundamenteel dat het ons eigen bestaan overstijgt, aangezien het leven zelf van elke enkeling ontstaat vanuit bijna niets en tot quasi niets terugkeert om pas daarna te hervatten. Het herbeginnen van het leven geschiedt fysiek in het nakomelingschap maar een ultieme troost kan de mens uit die realiteit niet putten omdat hij tevens ergens de verwachting koestert dat, parallel daarmee, hij ook in het geestelijke, of als geestelijk wezen, herboren zal worden. Maar hier zijn we al veel te voortvarend van stapel gelopen.

Recapitulatie

Dat mensen in afwezigheid van elke activiteit van zintuigen en hersenen, waarnemingen blijken te kunnen doen welke met zintuiglijke waarnemingen stroken, duidt op het bestaan van een niet-zintuiglijke waarneming welke kennelijk simultaan met de zintuiglijke kan verlopen. Een verklaring hiervoor ware mogelijk indien men aannam dat de dood te vereenzelvigen was met een louter geestelijk bestaan dat zich dan zou verhouden tot onze wakkere werkelijkheid zoals onze wakkere werkelijkheid zich verhoudt tot de droom. Inzake de relatie tussen onze wakkere werkelijkheid en de droom doet zich immers een verschijnsel voor waarbij het lichaam en de ziel welke in het wakkere leven onderling in een nauw verband samenwerken, tijdens de slaap van elkaar worden losgekoppeld met het oog op de veiligheid van de betrokkene en meer bepaald verlamt de slaper dan zijn lichaam om te vermijden dat hij ook fysiek gaat uitvoeren wat hij

droomt. Analooq zouden, om gelijkaardige redenen, in de geschetste veronderstelling, vanuit ons zuiver geestelijk bestaan, de zuiver geestelijke activiteiten, waartoe ook de zuiver geestelijke waarnemingen behoren, uitgeschakeld worden zodat alleen de 'onschuldige' fysieke handelingen, waartoe ook de zintuiglijke waarnemingen behoren, in werking blijven. Anders uitgedrukt: zoals de mens tijdens de slaap zijn fysieke lichaam verlamt om te vermijden dat de dromer (die niets afweet van de fysieke wereld) zijn fysieke bewegingen zou sturen (zoals dat bij een slaapwandelaar gebeurt die hierdoor fysiek in gevaar komt), zo ook schakelt de geestelijke mens tijdens het fysieke leven zijn zuiver geestelijke activiteiten uit teneinde te vermijden dat de lichamelijke mens (die onwetend is omtrent het zuiver geestelijke leven dat hij immers identificeert met de dood) dit geestelijke leven in gevaar zou brengen.

Als de fysieke mens slaapt, staat de dromer op en als de geestelijke mens slaapt, staat de fysieke mens op. Als de fysieke mens slaapt en de dromer staat op, moet worden verhinderd dat de wil van de dromer van invloed kan zijn op het lot van de fysieke mens. Analooq: als de geestelijke mens slaapt en de fysieke mens staat op, moet worden verhinderd dat de wil van de fysieke mens het lot van de geestelijke mens kan beïnvloeden. De geestelijk activiteit (en dus ook de activiteit van de geestelijke waarnemingen) moet ongedaan gemaakt worden tijdens het opstaan van de fysieke mens, en dit om precies dezelfde redenen waarom onze fysieke bewegingen onmogelijk moeten worden gemaakt terwijl wij dromen. Dit is beknopt wat verondersteld moet worden teneinde te kunnen verklaren waarom het soms gebeurt dat mensen onzintuiglijke waarnemingen doen.

De verwisseling van werelden en de verrijzenis

In acht genomen het feit dat, zij het klaarblijkelijk eerder uitzonderlijk, door mensen niet-zintuiglijke waarnemingen kunnen worden gedaan, dienen wij eerlijkheidshalve ons werkelijkheidsbeeld aan deze gegevens zodanig aan te passen dat ook deze (uitzonderlijke) niet-zintuiglijke waarnemingen verklaarbaar worden. Zouden wij eraan verzaken om ons werkelijkheidsbeeld aan te passen aan álle gegevens waarover wij beschikken – de zogenaamde feiten – dan zouden wij onrecht plegen en onszelf beliegen met een werkelijkheidsbeeld waarvan wij dan heel goed wisten dat het onwaarachtig was. Met betrekking tot het onderwerp van het onderhavige onderzoek, met name de realiteit van de niet-zintuiglijke waarnemingen, dienen wij aan te nemen dat de toestand welke wij gelijkstellen met de dood, in feite een toestand van onstoffelijk of zuiver geestelijk leven is, teneinde de realiteit van de niet-zintuiglijke waarnemingen te kunnen verklaren.

Of er naast deze aanname nog andere vooropstellingen mogelijk zijn, wordt hier nog in het midden gelaten, maar het ziet er wel naar uit dat het identificeren van de zogenaamde dood met een puur geestelijk bestaan, een werkelijkheidsbeeld meebrengt dat ons met onze niet-zintuiglijke waarnemingen niet in de kou laat staan. Is de gedane toegeving te groot? Loont ze niet de moeite? Is ze niet eenvoudig genoeg en brengt ze meer vragen mee dan ze kan oplossen? Dat zijn momenteel nog verder uit te spitten kwesties. Trachten we ons nu eerst een beeld te vormen van de realiteit welke zich in de geest van velen als de dood verkapt.

Om te beginnen is datgene wat wij de dood noemen enkel waarneembaar wanneer het de dood van derden betreft. Deze waarheid impliceert echter niet dat wij de eigen dood niet kunnen

ervaren, waarnemen of kennen, aangezien wij aangaande derden op de keper beschouwd helemaal niet de dood waarnemen wanneer zij met leven opgehouden hebben, doch slechts een vermoedelijke totale afwezigheid van de overledene in zijn lichaam. Dat de overledene 'er' niet meer is, kunnen wij immers geenszins besluiten vanuit de vaststelling dat hij kennelijk niet meer met zijn lichamelijke aanwezigheid samenvalt. Het blijft aldus perfect mogelijk dat waar sprake is van de dood van een derde, deze persoon alleen maar van zijn fysieke lichaam (en mét zijn lichaam ook van de vertrouwde ruimte en tijd waarin dat lichaam baadt) werd losgemaakt. En misschien kon men over de overledene wel zeggen dat hij of zij gewoon elders aanwezig was, ergens los van de vertrouwde context of uit zijn of haar context gerukt, waardoor hij ook niet langer waarneembaar was. Maar laten we eerst kijken naar wat dit betekent.

Op deze bladzijde staan lettertekens afgebeeld en het komt niet bij ons op om eraan te twifelen dat bijvoorbeeld de eerste letter van de huidige zin niet de letter 'O' zou zijn doch een ei. Dat wij een 'O' zien en geen ei, vindt zijn oorzaak in het feit dat wij middenin een tekst een letter verwachten; indien wij ons hier niet zouden buigen over een tekst maar daarentegen over een vogelnest, dan zouden we in precies dezelfde vorm ongetwijfeld een ei herkennen. We nemen waar wat in de lijn van onze verwachtingen ligt en we verwachten wat past in de context die aan de orde is, wat mogelijk is in de actuele wereld. Als wij naar muziek luisteren met de koptelefoon en ergens in de verte weerklinkt een donderslag, dan is het heel goed mogelijk dat we deze klank gaan interpreteren als een paukenslag, en uiteraard ook andersom zullen wij, in de tuin gezeten tijdens een zomers onweer, de paukenslagen van een muzikale buurman gebeurlijk

spontaan als donderslagen in de verte interpreteren. Voor zaken die zich bevinden in een context die niet de hunne is, blijken wij volslagen blind te zijn en misschien is het wel zo dat een overledene helemaal niet weg is maar dat hij alleen maar zijn gewone context – zijn lichaam – verlaten heeft en zich bevindt in een nieuwe context welke wij niet kunnen waarnemen omdat wij er letterlijk geen oog voor hebben. We verwachten niet dat de dode verder leeft en daarom ook zouden wij hem niet herkennen indien hij daags na zijn begrafenis onze weg zou kruisen: we zouden hem prompt voor een ander houden, eventueel iemand die goed op de overledene lijkt, iemand die ons aan hem doet denken of, eerder nog, zouden we de 'dode' die onze weg kruist niet voor een echte persoon aanzien, we zouden hem of haar voor een van onze eigen gedachten houden. Het geval deed zich exemplarisch voor ten tijde van de verrezen Christus die door de ongelovige Thomas helemaal niet werd waargenomen totdat hij op uitnodiging van de Heer zijn hand in diens wonde legde.

Verklaring en beschrijving

Onderzoek aangaande de dingen die ons tot grote verwondering brengen, wordt nog steeds door het gros van de mensen beschouwd als onzinnig of zelfs als een taboe en het is ook nooit anders geweest, terwijl het tegelijk zo is dat het onderzoek het enige correcte antwoord is op onverstand; het is de basis van elke wetenschap en het begin van elke kostbare vondst die dan een lamp is die mee de duisternis van de onwetendheid verdrijft en bijdraagt aan de verlichting. Tegelijk is en blijft het zo dat het 'verstaan' van de dingen een bijzonder relatief begrip is en dat altijd ook zal blijven: reeds Aristoteles definieerde het geven van een verklaring voor een gegeven zaak (die we niet zomaar kunnen aanvaarden) niet anders dan als het aanvaardbaar maken

van die zaak, waarbij het tot aanvaarding brengen van die zaak inhoudt dat men ze zodanig *beschrijft* dat ze aannemelijk *wordt*. De zaak wordt met andere woorden in zo'n context geplaatst dat het lijkt alsof ze spontaan uit die context opborrelt, zodat we dan aannemen dat ze niet langer verklaard hoeft te worden, ze strijkt ons immers ook niet langer tegen de haren. Want het zijn de dingen die ons tegenstaan, die pijn berokkenen of die opvallen welke onze aandacht trekken; al het andere behoeft immers geen verklaring daar het zich op generlei wijze manifesteert en derhalve geen enkel gevaar inhoudt voor ons.

En de stap van Aristoteles naar de moderne westerse wetenschap is bijzonder vlug gemaakt, wetende dat het wezen van de verklaring gelegen is in het aanvaardbaar maken of in het inpassen van het te verklarene in onze vertrouwde wereld, en dat is een zaak van beschrijving. Verder geloven wij dat wij iets verklaard hebben van zodra wij van het te verklarene een historische beschrijving hebben gegeven, omdat wij die beschrijving verkeerdelijk verwisselen met een oorzakelijkheidsverklaring. Bij het begaan van deze denkfout identificeren we wat aan het te verklarene voorafgaat met datgene wat het eventueel veroorzaakt. Oor-zaak of oer-zaak betekent ook niets anders dan een zaak die eerst is of voorafgaat. Nu is het weliswaar zo dat velen geloven dat oorzaken niet kunnen volgen (in de tijd) op wat ze dan veroorzaken, maar hiertegen zijn tenminste twee bezwaren in te brengen. Gesteld dat oorzaken voorafgingen aan wat ze dan veroorzaken, dan impliceerde zulks nog altijd niet dat zomaar alles wat voorafgaat aan een zaak, er ook oorzaak van was en, ten tweede, kan de regel dat oorzaken altijd zouden voorafgaan aan wat ze dan veroorzaken, enkel en alleen gelden in de louter materieel-energetische wereld en zelfs

daar zijn uitzonderingen. Wat dit laatste betreft: mensen die plannen een huis te bouwen, veroorzaken het gebouw in feite vanuit een punt in de tijd waarop het reeds voltooid is, en hier spreekt men dan ook van doelloorzaken of plannen. En wat betreft de louter materieel-energetische wereld blijkt bijvoorbeeld de bliksem te 'weten' welk metalen uitsteeksel ook effectief naar de aarde leidt; als de bliksem kan kiezen tussen een honderd meter hoge bliksemafleider die twee meter boven de grond is afgebroken en een tien meter hoge bliksemafleider die tot in de aarde loopt, dan zal hij niet de hoogste kiezen doch degene die tot in de aarde loopt, zodat wij hier moeten besluiten dat de bliksem 'weet' dat hij met die hoge bliksemafleider de grond niet zal kunnen bereiken of, correcter uitgedrukt, veroorzaakt zijn aankomst in de aarde zijn keuze terwijl die aankomst plaatsvindt op een later ogenblik in de tijd dan zijn start. Ook het licht blijkt te 'weten' wat het moet doen om zo snel mogelijk door de ruimte te reizen, zo leren ons de wetten van de lichtbreking en werpt men op dat het licht geen kennis kan hebben, dan dient men sowieso aan te nemen dat hier oorzaken bestaan die aan het door hen veroorzaakte voorafgaan. Andermaal: ons onbegrip van deze gang van zaken vindt zijn reden in de vergissing die wij maken waar wij oorzaken met precedenten vereenzelvigen.

Dat het voortbrengen van een oorzakelijke verklaring voor een bepaald verschijnsel niets anders is dan het plaatsen van dat verschijnsel in zijn historische context of dus het geven van een geschiedkundige beschrijving ervan, is een opmerking die wij zo moeilijk kunnen vatten omdat we eraan gewend zijn geraakt om het ene met het andere te verwisselen. De gang van zaken is uiteraard wat complexer dan hier in enkele schamele woorden weergegeven maar het volstaat om ongeacht welke wetenschap

wat van naderbij te gaan bekijken om te kunnen ontdekken dat het begrip dat zij ons brengt, precair is en bijzonder relatief, en de wetenschapslui zelf zijn de eersten die zich hiervan bewust zijn. Neem bijvoorbeeld een wetenschap die zich bezighoudt met het ontstaan van het leven van een meercellig individu, zoals de leer van de ontwikkeling van de eerste cel, dan stelt men vast dat zij van start gaat met beschrijvingen van al datgene wat een onderzoeker observeert die zijn aandacht op die eerste cel richt. De onderzoeker beschrijft hoe hij een cel ziet en vervolgens beschrijft hij het zich verdelen van die cel in twee helften die dan groter worden en zich elk opnieuw delen, waarna hij vier cellen telt, die zich kort daarop elk nogmaals delen en nogmaals. Verder beschrijft hij hoe na verloop van tijd die vele cellen zich onderling gaan onderscheiden qua uitzicht, wat hij de celdifferentiatie noemt, en op die beschrijvende manier ontstaat een heel dik boek met op de flap de titel van de betreffende wetenschap, bijvoorbeeld: *Embryologie*. Wetenschap, verklaring, het kennen van de oorzaken: het is in wezen observatie en beschrijving. Daaruit kunnen nadien afleidingen worden gemaakt, maar dan wel dwingende afleidingen, want die liggen reeds in het geobserveerde zelf besloten, getuige het feit dat ongeacht wie dezelfde afleidingen zal maken, tenminste indien ze ook nog correct zijn en 'correct zijn' betekent niets anders dan stroken met het geobserveerde.

De observaties die aan de basis liggen van de wetenschappen kunnen zich uitbreiden, ze kunnen nauwkeuriger worden door de zintuigen waarmee ze worden gedaan te verscherpen middels allerlei instrumenten; ook de zaken die uit de waarnemingen worden afgeleid kunnen zich vermenigvuldigen en wanneer men zegt dat op grond van die onderzoeken voorspellingen kunnen

worden gedaan, dan bedoelt men dat men beweert 'wetten' gevonden te hebben die het doen van zulke voorspellingen mogelijk maken. Edoch, wat zijn die wetten dan?

Zoals David Hume reeds opmerkte, zijn wetten niets anders dan de zopas aangeklaagde verwisselingen van historische beschrijvingen met oorzakelijkheidsverbanden. Men observeert duizend keer dat op een paard een kar volgt en daaruit leidt men dan af dat ook de eerstvolgende keer dat men een paard ontwaart, dit paard door een kar gevolgd zal worden, want men heeft reeds deze wet geformuleerd: "Op elk paard volgt een kar". We zagen een eerste paard dat een kar voorttrok; de twijfel die wij koesterden omtrent een kar die op het tweede paard kon volgen, was huizenhoog; deze twijfel was weer minder hoog bij het zien van een derde paard omdat ook op het tweede een kar volgde en hij verminderde nog bij het zien van een vierde. Nadat wij duizend paarden zagen, elk met een kar erachter, is onze twijfel over het gevolgd worden van elk paard door een kar zo goed als opgegeven en het werd zowaar een zekerheid, een heuse natuurwet: *op elk paard volgt een kar*. Zo ook redeneren wij gebeurlijk wanneer wij vaak helemaal geen rekening blijken te houden met de eindigheid van ons bestaan op aarde: wie al twintigduizend keren des morgens ontwaakt is in zijn bed, twijfelt er allang niet meer aan dat hij ook morgen in zijn bed ontwaken zal, ofschoon de dood alleen maar dichterbij kan komen.

Andermaal: begrijpen beperkt zich in wezen tot beschrijven. Maar om te kunnen beschrijven, moet men eerst waarnemen. Waarnemen betekent meer bepaald dat men zijn ogen niet mag sluiten voor zaken die zich van buitenaf opdringen aan ons. En

waar men bijvoorbeeld het bestaan van buiten-zintuiglijke waarnemingen negeert, start men zijn werkelijkheidsonderzoek al met een bijzonder valse noot. Er zijn mensen die woordelijk kunnen vertellen wat rondom hun ziekbed bedisseld werd in de tijdspanne waarin bij hen niet meer de minste activiteit van het zenuwstelsel meetbaar was; abstractie maken van die gevallen omdat ze nu eenmaal in de minderheid zijn, is een bijzonder onwetenschappelijke aanpak van het probleem. Wetenschap begint bij eerlijke waarneming, ook als men die waarnemingen liever niet zou doen, als ze ons in verlegenheid brengen of als ze niet stroken met wat door anderen van ons verwacht wordt. Een wetenschapper die voor dergelijke belemmeringen bezwijkt, doet er beter aan mode-ontwerper te worden – een mode-ontwerper is overigens veel moediger daar hij de moed heeft om trendbreuken te introduceren.

De lucide droom

Middels wat we de verlamningshypothese hebben genoemd, blijkt het mogelijk om extra-zintuiglijke waarnemingen te verklaren, meer bepaald indien wij kunnen stellen dat de geest zich verhoudt tot het stoffelijke lichaam zoals het stoffelijke lichaam zich verhoudt tot de droom. De dromer is een gevaar voor zichzelf omdat hij niet de stoffelijke werkelijkheid waarneemt doch een waas; stel dat zijn droom hem een wild dier zou voorspiegelen en hij stak het neer, dan was het mogelijk dat hij zijn vrouw naast hem in bed vermoordde indien hij ook fysiek kon uitvoeren wat hij alleen maar in zijn droom van plan was; om die reden verlamt het lichaam zichzelf tijdens de slaap. Analoog is in ons nieuwe wereldbeeld de fysieke wereld gezien vanuit de louter geestelijke werkelijkheid zoals een droom; het geestelijke moet verhinderen dat het door de fysieke wereld kon misleid

worden en daartoe moet de geestelijke wereld ontkoppeld worden van de fysieke; de fysieke mens ziet immers het zuiver geestelijke niet omdat zijn ogen van vlees en bloed nu eenmaal niet verder reiken dan de stoffelijke wereld en hij zou derhalve geheel blindelings het geestelijke kunnen beschadigen indien zijn lichamelijke handelingen ook van invloed waren op de wereld van de geest. Maar net zoals de ontkoppeling van de dromer en zijn lichaam ook meebrengt dat de dromer geen waarnemingen kan doen in de fysieke wereld van de wakkeren, net zo brengt de ontkoppeling van de fysieke mens van de puur geestelijke wereld mee dat wij met onze ogen en oren niet zien of horen kunnen in de wereld van de geest. De gedroomde wereld is van geen invloed op de stoffelijke maar het omgekeerde is wel degelijk het geval; zo ook is de stoffelijke wereld van geen invloed op de zuiver geestelijke terwijl het lot van de geest zeer zeker ook dat van de stof bepaalt. Ter vervollediging: het doen van extra-zintuiglijke waarnemingen of dus bijvoorbeeld het zien van stoffelijke dingen zonder stoffelijke ogen, dat een zien is met geestelijke ogen, is op de keper beschouwd geen zien met de geest van stoffelijke dingen maar wel een zien van de 'afdrukken' van de stoffelijke dingen in het geestelijke. Zo ook kan men vanuit de wereld der wakkeren waarnemingen doen met betrekking tot de inhoud van zijn droom, niet omdat men met lichamelijke ogen zou kunnen binnenkijken in de droomwereld maar wel omdat de droom een afdruk geeft in de wereld der wakkeren, en die inkijk van de wakkere in zijn eigen droom wordt de lucide droom genoemd.

Onderzoeksobstakels

Dat het zo vreselijk lang heeft moeten duren vooraleer medici zich zijn gaan bezighouden met het bestuderen van het

verschijnsel van de extra-zintuiglijke waarneming en dat in feite ook nog vandaag een absolute minderheid van specialisten bereid blijkt om tijd en middelen in dit specifieke onderzoek te gaan investeren, heeft verschillende oorzaken die in het belang van de wetenschap zelf meer dan het bestuderen waard zijn.

Vooreerst kan men duidelijk en herhaaldelijk vaststellen dat mensen vrijwel nooit ernstig werden genomen wanneer zij verslag uitbrachten van waarnemingen welke zij deden gedurende de tijdspanne dat hun zintuigen inactief waren, zelfs niet als zij zelf de bewijzen daarvan leverden door te vertellen wat gedurende hun 'dood' op de afdeling Intensieve Zorgen over hen allemaal werd gezegd, en hier speelt een combinatie van meer factoren.

Vooreerst is er de relatie arts-patiënt welke nog heel vaak paternalistisch en betuttelend is en waarbij de patiënt bij voorbaat als compleet onwetend terzake en derhalve als monddood kan worden beschouwd. De vandaag gevoerde strijd voor patiëntenrechten blijkt allerminst overbodig omdat het hier gaat om een machtsverhouding welke bekrachtigd wordt door de dikwijls totale fysieke afhankelijkheid van de zieke van zijn behandelende therapeut. De therapie vereist per definitie *a priori* de complete overgave van de zieke aan de dokter: de zieke geeft aan de dokter de kans om hem te genezen middels een behandeling waarvan succes verhoopt doch nimmer verzekerd kan worden; mist de dokter, dan zal de patiënt hiertegen meestal geen verhaal hebben omdat de slaagkansen aan statistische gegevens worden gerelateerd. Het vertrouwen van de zieke in de dokter dient compleet te zijn ofschoon de beide partijen meestal persoonlijk onbekenden zijn voor elkaar en zij dat ook zullen

blijven – verwachtschap wordt zelfs uit de weg gegaan en misschien verkapt de officiële reden daartoe, de eigenlijke, die er wel eens zou kunnen in bestaan dat men het paternalisme maar liever wil handhaven.

Een tweede reden waarom de patiënt niet ernstig wordt genomen, ligt in onze gevoeligheid voor autoriteiten, en dat is in feite het probleem van de macht op zijn kop gezet. Waar macht een rol speelt, wordt de uitoefening ervan geproblematiseerd door wie de werking van de macht dienen te ondergaan, terwijl inzake het probleem van de autoriteitsgevoeligheid, de problematisering opduikt waar machtsuitoefening dreigt weg te vallen omdat mensen nu eenmaal wensen en zelfs willen dat anderen macht uitoefenen over hen, daar zij de verantwoordelijkheid die zij dragen over het eigen bestaan te lastig vinden zodat ze anderen opzoeken die zich bereid verklaren om tegen betaling in hun plaats die verantwoordelijkheid op zich te nemen of tenminste om te doen alsof. Het is nu de combinatie van deze twee – machtsuitoefening en autoriteitsgevoeligheid – die elk in een andere richting werken, welke elkaar zodanig versterken dat zij in feite *carte blanche* hebben of ongestraft in willekeur hun gang kunnen gaan.

Een derde reden waarom de genoemde verhalen van patiënten, hun getuigenissen ten spijt, steeds opnieuw voor ongeloofwaardig worden gehouden, ligt in de nieuwheid ervan, wat wil zeggen dat zij niet passen in het gangbare wereldbeeld en, meer nog dan dat: zij passen niet in het beeld van de 'heilige' wetenschappen welke het huidige wereldbeeld absoluut domineren.

Het fanatisme van de afgoderijen herhaalt zich in het fanatisme waarmee zij bestreden worden en ten derden male duikt het op in het fanatisme waarmee nieuwe afgoden worden vereerd: vaak zijn de nieuwe afgoden gewoon kopieën van de oude.

Verdonkeremaning door naamsverandering

Vandaag is het een goede anderhalve eeuw geleden dat Marx en Engels in Brussel het Communistisch Manifest publiceerden dat de arbeiders aller landen oproept zich te verenigen. Ofschoon reeds in 1789 de Franse Revolutie de idee bracht van vrijheid, gelijkheid en rechtvaardigheid en de eerste vakbonden in België al dateren van 1842 en in Nederland van 1837, kwamen zij pas echt goed op dreef met de opgang van het socialisme dat in feite het tijdperk afsloot van de slavernij en van de volstrekte willekeur van de werkgevers jegens de arbeiders. Maar het zint de potentaten kennelijk niet dat zij niet ongestoord hun gang van weleer kunnen gaan en zij proberen alsnog de klok meer dan een volle eeuw terug te draaien – vooreerst middels gesofisticeerde desinformatie. Het kapitalistische bestel gaat namelijk aan de benamingen morrelen en zo heeft men het nu prompt over lasten ("loonlasten") wanneer in feite zekerheid ("sociale zekerheid") wordt bedoeld. Men kan het immers niet maken om die sociale zekerheid zomaar af te schaffen, maar wat had u gedacht van "een verlichting van de loonlasten"? Loonlasten, die op de koop toe nog worden voorgesteld als lasten voor de werkgever die uiteindelijk ook wegen op de werknemer? In acht genomen de algemene onwetendheid, mede in de hand gewerkt door het hedendaagse brood en spelen, alsook het feit dat vakbondsafgevaardigden even geleidelijk als geruisloos werden omgeturnd tot medewerkers van het kapitaal, wordt de stille hoop alvast gekoesterd dat deze uitgekende strategie de slavernij van

weleer terug zal brengen onder een nieuwe en welluidende naam, zodat men de ongeremde machtswellust van toentertijd opnieuw zal kunnen botvieren. Aan de Vlaamse universiteiten die decennialang de werkman steunden of hem alvast lippendienst bewezen, is vandaag nog steeds geen zweem van protest gerezen tegen het genoemde offensief van de aloude slavendrijvers. Beroepsfilosofen en ethici blijken immers net zoals bijvoorbeeld ook hun collegae landbouwdeskundigen aan universiteiten betaald te worden door bedrijven die nog louter het geldelijk gewin tot maatstaf hebben en niet langer de gezondheid, de waarheid of de waardigheid, en wie zich niet kunnen neerleggen bij de eisen van het gouden kalf, wacht het ontslag.

Dit historische voorbeeld staat wat buiten de onderhavige problematiek maar kan precies daardoor verhelderend zijn omdat het tevens even actueel is: terwijl men nog steeds de veroordeling van de nazi-werkkampen of de concentratiekampen uit de periode voorafgaand aan en samenvallend met de Tweede Wereldoorlog subsidieert, richten in het jaar 2014 westerse kapitalisten, met het oog op ongebreidelde winst, in de derde wereld werkkampen op die qua wreedheid de concentratiekampen overtreffen omdat daar ook en vooral kinderen worden tewerkgesteld en uitgebuit. Van loonlasten is daar immers geenszins sprake, sociale zekerheid bestaat er niet, de kinderen worden er uitgebuit, gedumpte en vervangen. Tegelijk zwaait het zichzelf sociaal noemend Europa met de principes van de mensenrechten, de rechtvaardigheid en de gelijkheid, maar in plaats van de slavernij te bestrijden middels het laten participeren van derde wereldlanden aan de weldaden van de sociale wetgevingen met ziekteverzekering, minimumlonen en werkloosheidsvergoedingen, ondermijnt men prompt de rechten

van de arbeiders ook in het westen – zoals hoger beschreven via de weg van de desinformatie en de corruptie. En wie nog steeds het naïeve geloof koesteren dat een dergelijke achteruitgang en een onrecht van die omvang nooit konden welslagen, worden eraan herinnerd dat niemand kan tegenspreken dat het maatschappelijk bestuur er in de jongste decennia perfect in geslaagd is om van de arbeid, waarvan men zich zo kort geleden nog wenste te bevrijden, het meest begeerde product op de markt te maken. "Slavernij is vrijheid (geworden) en vrijheid, slavernij" – was het niet op die manier dat Orwell's Big Brother zich uitdrukte en blijkt die paradox een goede zestig jaar later niet door de geschiedenis zelf uitmuntend te worden geïllustreerd?

Taboe

Inzake het onderzoek naar extra-zintuiglijke waarneming moet bovendien nog iets worden opgemerkt, met name het feit dat het vaker *omwille van zijn onderwerp* als onwetenschappelijk wordt afgedaan. Is er misschien iemand die ons eens kan komen uitleggen hoe het wetenschappelijk karakter van een onderzoek ooit afhankelijk zou kunnen zijn van het onderzoeksobject? Kan iemand ons met andere woorden eens duidelijk komen maken hoe er zaken kunnen bestaan die nimmer wetenschappelijk onderzocht kunnen worden, zaken waar het onderzoek geen toegang toe heeft zonder zijn wetenschappelijk karakter te verliezen? Zijn er met andere woorden feiten mogelijk die de observator achterlaten met het strengste verbod ze te observeren? Bij ons beste weten dateren dergelijke taboes uit de pre-wetenschappelijke tijd, om niet te zeggen uit de prehistorie. Toch blijken uitgerekend vooraanstaande hedendaagse wetenschapslui hiermee weg te komen, en dit alleen maar omdat zij de wind in de zeilen hebben zoals toentertijd ook de religieuzen het voor het

zeggen hadden met hun bonte verzameling van allerbelachelijkste leugens en verzinsels en er was geen rechtgeaard burger die het zelfs maar aandurfde om aan de waarheid van ook maar één van deze verzinsels te gaan twijfelen. Zoals later blijken mocht, omdat zijn broodwinning daarvan afhing!

Alle gekheid op een stokje, maar het onderzoek naar extra-zintuiglijke waarneming *is* wetenschappelijk onderzoek bij uitstek en het opzettelijk ononderzocht laten van dit domein is een regelrechte aanfluiting van de houding welke sinds hun geboorte de wetenschappen heeft gekenmerkt.

De wetenschappelijke methode

Tenslotte moet worden opgemerkt dat ons onderzoek naar een eventuele verklaring voor het gegeven van de extra-zintuiglijke waarneming helemaal niets te maken heeft met de kritiek die wij elders (1) formuleerden op het physicalisme en het sciëntisme. Sciëntisme en physicalisme zijn welbepaalde of gekleurde stellingnamen inzake wereldbeeld of wereldbeschouwing welke meer bepaald aannemen dat de werkelijkheid voor wat betreft het sciëntisme samenvalt met het wereldbeeld zoals dat bestaat in de wetenschappelijke benadering van onze realiteit en voor wat betreft het physicalisme zou de werkelijkheid dan samenvallen met het wereldbeeld zoals dat bestaat in de benadering welke de natuurkunde te bieden heeft. Sciëntisten en in het bijzonder physicalisten blijken zich met andere woorden niet te realiseren dat de begrenzingen welke de wetenschappen en in het bijzonder de fysica constitueren, noodzakelijkerwijze van buiten deze vakgebieden zelf werden bepaald, met name vanuit een metafysische benadering van de werkelijkheid. Uiteraard is ons wereldbeeld allerminst physicalistisch van aard, wat ons echter

geenszins verhindert om inzake het onderhavige onderzoek wetenschappelijk verantwoord tewerk te gaan. Dat wil zeggen dat we – zeer in tegenstelling tot bepaalde zichzelf sceptisch achtende positivisten – onze hypothese opbouwen op grond van álle gegevens welke de waarneming ons te bieden heeft en niet op grond van slechts die gegevens welke middels voorbijgestreefde want qua verklaringskracht ontoereikend gebleken hypothesen verklaard kunnen worden. Dat laatste is nochtans wat bepaalde positivisten wensen te doen; zij zijn in wezen producten van het naïef realisme dat noch met de wetenschappen noch met de metafysica ook maar iets te maken heeft en dat enkel door een welbepaald wensdenken wordt gestuurd – een overigens bijzonder conservatief wensdenken dat niets van de oude hypothesen wenst op te offeren aan nieuw inzicht vanuit wetenschappelijk onderzoek.

Noten:

(1) Zie: Jan Bauwens, *Trans-atheïsme. Een christelijk geïnspireerde verrijzenis uit het hedendaags materialisme*, Serskamp 2003.

*

Hoofdstuk 2

In wezen is de benaming 'buitenzintuiglijke waarneming' op zich bijzonder misleidend omdat zij in feite vooronderstelt dat er ook zoiets bestond als 'puur zintuiglijke waarneming' - een vooronderstelling die getuigt van een vergissing vergelijkbaar met die welke aan de basis ligt van het naïef realisme.

Binnen en buiten, subject en object, geest en stof

De antieke Cartesiaanse opvatting dat de buitenwereld zich via de gaten van onze zintuigen een weg baant naar de binnenkant van ons hoofd waar hij dan in een soort van Madurodam-heruitgave bekeken en beluisterd kan worden door de Madurodam-zintuigjes van een homunculus, is uiteraard een kostelijke grap die niettemin maar al te vaak nog steeds niet wordt doorzien door lieden die zich verlicht wanen - getuige de nomenclatura welke zij hanteren waar zij alles wat hun tegen de haren strijkt naar de verdomhoek jagen.

Aannemen dat onze waarneming altijd en per definitie gekleurd zal zijn, is in feite nog veel te zacht uitgedrukt hoezeer de waarneming in wezen een activiteit is en allerminst een passief ondergaan van impressies of 'indrukken' die van elders op ons af zouden komen. Andermaal: het is een grondige misvatting dat wij een binnenwereld zouden hebben of zijn, die zich dan zou onderscheiden van een buitenwereld die wij dan níet zouden zijn, en waarbij op de koop toe deze twee werelden onderling zouden gescheiden worden door het vlies van onze lichaamshuid. En uiteraard dient vooraf het zich hier onoverkomelijk opperende probleem van de subject-

objectrelatie aangepakt te worden met het oog op een beter begrip van het onderhavige onderwerp.

Betreffende datgene wat men als de subject-objectrelatie omschrijft, heerst namelijk een misvatting welke van een vergelijkbare orde is als het hardnekkige onverstand inzake de vermeende dualiteit van stof en geest, tenminste als men de twee begrippenparen al niet door elkander haspelt. De verleiding bestaat immers om het subject of het 'ik' met de geest te identificeren en het object met de stof, al botst men dan vanzelfsprekend onmiddellijk op, enerzijds, de te respecteren subjectiviteit van de al te vaak geobjectiveerde ander en ook, anderzijds, op het innig met de stoffelijkheid verweven ik én gij in verband waarmee de filosofen immers reeds sinds geruime tijd opmerken dat wij ons lichaam niet bezitten of bewonen doch dat wij het *zijn*.

Het onverstand waarvan sprake wortelt in feite in de onwaarheid die ontstaat uit de (onterechte) toe-eigening door de mens van zijn lichaam. Deze toe-eigening blijkt op verschillende gronden een feit dat geen verdere illustraties vergt, terwijl het onrecht dat door deze toe-eigening wordt begaan, zich wreekt in het uiteindelijke onvermogen van elk van ons om het fysieke naar zijn hand te zetten of zelfs maar te begrijpen. We kunnen niets anders doen dan van ons lichaam houden omdat het ons een armslag geeft die het zuiver geestelijke – indien dit bestond – absoluut zou missen, en zo worden wij er door bezeten en bezetten wij het tegelijk, terwijl het lichaam zelf die inbezitneming nooit volkomen of blijvend kan beamen. We gaan ervan uit dat wij autonoom zijn, in die zin dat wij *a priori* aannemen dat wij onszelf zijn

dankzij onszelf, wat dan inhield dat wij onszelf aan niets of aan niemand anders dan aan onszelf te danken hebben, maar dat uitgangspunt is wezenlijk onwaarsachtig: ons bestaan wordt ons geschonken en wel ogenblik na ogenblik opnieuw en het is van die aard, andermaal, dat wij niet anders kunnen dan ervan te houden omdat het ons armslag geeft of, in wat andere bewoordingen, omdat het ons bevrijdt van het zuiver geestelijke dat eeuwig onveranderlijk is, stil en... dood. En zo lijkt het wel een paradox: het lichaam dat ons sterfelijk maakt, verlost ons uit het levenloze van de geest, terwijl de geest, gezien vanuit het lichaam, lijkt op de onsterfelijkheid zelve. Het gras is elders altijd groener: het sterfelijke leven benijdt de eeuwige waarheden van de ziel, de meetkundige stellingen, de Platonische ideeën; maar tegelijk snakt elke pure geest naar de stof die immers niet alleen de dood in het verschiet stelt maar die ook, vooraleer het verderf zich moet voltrekken, het leven mogelijk maakt. Geen ziel kon het stoffelijke lijf als zij het aangeboden kreeg, ooit weigeren en geen levend lichaam kan de ziel welke haar in leven houdt, ongestraft verwerpen. De geest is dood zonder het lichaam maar het lichaam kan nimmer vrede kennen en stevent onherroepelijk af op het verlies van de orde welke het in leven houdt. Het stoffelijke leven houdt het geestelijke voor de eeuwigheid terwijl, zoals uitnemend verbeeld door van den Vondel in zijn grootse *Lucifer*, de pure geesten jaloers zijn op de mens van vlees en bloed. Het mysterie van het leven – vlees en bloed – overtreft immers zowel stof als geest in een onkenbare mate: het is kennelijk van een met dat tweetal onvergelijkbare orde.

Het mysterie van het leven

Leven ontstaat waar stof gehoorzaamt aan de geest, het is de geest die de stof tot leven roept, maar tegelijk wordt aldus het geestelijke door de stof gered uit zijn toestand van eeuwige rust, verstarring of dood. Zowel de geest als de stof worden verrast door het surplus dat hen overvalt waar zij met elkaar in communicatie treden, en dat surplus is het leven, dat zowel de geest als de stof versast naar een bestaan of een zijn dat in het zelfbewustzijn absoluut wordt, wat wil zeggen dat het in zichzelf gaat rusten: wie eenmaal heeft geleefd, kan tot in de eeuwigheid niet meer teniet worden gedaan, zijn bestaan is een feit, het is absoluut en ofschoon het niet zonder duizelingwekkende constructies van stutwerk en stellingen tot stand kon komen, rust het voortaan in zichzelf: eenmaal boven op zijn bestemming aangekomen, kan het de ladder waarmee het naar boven is geklommen, van zich afwerpen omdat het nooit meer terug zal keren; het kán ook niet meer terug, precies zoals de tijd niet achteruit kan gaan; wie zegt “ik ben”, bestaat ergens boven de werkelijkheid van de tijd uit en derhalve eeuwig oftewel onomkeerbaar. Op het leven kan geen dood meer volgen omdat uitgerekend in het leven stof en geest en alles wat bestaan kan, tot zichzelf komt om daar voorgoed in zichzelf te rusten; wie van zichzelf bewust geworden is, weet dat er geen terugkeer mogelijk is daar vandaan.

Dit alles, zoals gezegd, om een hardnekkig onverstand recht te zetten dat ons ervan weerhoudt om in te zien dat er in het licht der metafysica geen dood meer zijn kan voor wie eenmaal hebben geleefd. Wij verkijken ons derhalve op wat wij het levenseinde noemen en in feite doen we dat omdat wij ons vergissen inzake het wezen van wat wij benoemen als de

subject-objectrelatie. Anders dan wij ons dat zo gemakkelijk geneigd zijn voor te stellen, valt het subject niet samen met de geest: het ontvangt zichzelf zoals gezegd elk ogenblik opnieuw uit de handen van een ander en wat dat betekent kunnen wij pas begrijpen vanuit analoge ervaringen in wat wij de liefde noemen, want legt men in het liefhebben het eigen lot niet in de handen der geliefden en wel op een fatale wijze?

Het mysterie van het leven is het offerschap

Het leven als zodanig overstijgt de tegenstelling van stof en geest kwalitatief en begripsmatig maar wil de levende zelf greep krijgen op het leven, dan zit hij met het probleem van de zelfreferentie opgescheept. Men weet hoe netelig dit probleem reeds is in het simplistische, door de subject-objecttegenstelling gepolariseerde wereldbeeld, en met betrekking tot het levensbegrip kan het er uiteraard onmogelijk eenvoudiger op worden. Het gegeven dat niemand zijn leven aan zichzelf te danken heeft, is een waarheid die elkeen moet belijden die aan ernstig zelfonderzoek doet, en bij dit introspectieve gegeven sluit ook de ervaring aan, daar het wetenschappelijk onderzoek terzake er geen twijfel laat over bestaan hoezeer deze metafysische werkelijkheid ook geldt op het bio-fysiologisch niveau. Het leven en in het bijzonder het bewustzijn en het zelfbewustzijn zijn immers *activiteiten* en deze activiteiten ontspringen aan het vrijkomen van energie binnenin het organisme waarmee een wezen alvast tijdens zijn leven samenvalt. Bestaan is leven en leven is energie verbruiken; nadenken, weten en beseffen zijn bio-fysiologische processen welke onmogelijk waren zonder die onafgebroken toevoer van voedsel, zuurstof en allerhande

bouwstenen uit de 'buitenwereld' – de buitenwereld die ons aldus mede het leven schenkt en het weze herhaald dat wij dit leven aldus ontvangen, ogenblik na ogenblik opnieuw.

Het organisme staat niet op zichzelf, het trekt onafgebroken stoffen uit zijn omgeving naar zich toe of het ontvangt ze en het zijn die 'externe' stoffen die mee helpen verhinderen dat het organisme met leven ophoudt. Dat deze stoffen het leven schenken, kan men niet zeggen, aangezien zij alleen niet volstaan om leven tot stand te brengen, al is het wel een vaak gemaakte denkfout om dit te geloven, en zo zijn er inderdaad mensen die aannemen dat het leven uit de stof ontstaan is en uit niets anders dan de stof. Maar zoals een aarden beeld zichzelf niet kan maken terwijl het wel uit alleen maar aarde bestaat, zo ook heeft een schijnbaar louter stoffelijk wezen het eigen leven niet te danken aan alleen maar stof.

De beschrijving van de werkelijkheid

Het vergt enige moeite om af te stappen van de gebruikelijke voorstelling waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen stof en geest terwijl er bovendien nog het begrip is van de werkelijkheid van het leven zoals beschreven in de wetenschap van de biologie. Tegelijk is het onmogelijk om te reflecteren over het bestaan zonder dit gegeven op te delen in concepten welke dan hun plaats krijgen in theorieën die aan onze talige activiteit ontspringen. Een klassiek voorbeeld van die paradoxale situatie toont zich in de eenheid – de werkelijke ondeelbaarheid – van stof en vorm: dat een vorm zonder stoffelijk substraat ondenkbaar is terwijl een stoffelijk ding zonder vorm even onmogelijk is, dwingt ons aan te nemen dat de twee – stof en vorm – in werkelijkheid altijd

één geheel vormen en dat ze dus afzonderlijk niet bestaan, wat in feite wil zeggen dat er aan elk van die begrippen afzonderlijk helemaal niets beantwoordt in de werkelijkheid. Onze begrippenwereld – ons verstaan – is hoe dan ook gedoemd om datgene waarover aldaar gehandeld wordt – en dat is de totale werkelijkheid waartoe uiteraard ook de begrippenwereld zelf behoort – in componenten af te breken. Maar die methode impliceert niet alleen een (onterecht) veronderstelde afbreekbaarheid van de realiteit in onderdelen, ze impliceert uiteraard eerst en vooral het beeld van een realiteit welke wezenlijk een constructie is, een samenstelling uit onderdelen. Voor die misvatting echter waarschuwde reeds Aurelius Augustinus intussen anderhalf millennium geleden en die waarschuwing blijkt ook vandaag nog allesbehalve overbodig: de sciëntisten en in het bijzonder de fysicalisten, die de werkelijkheid beschouwen alsof die een constructie was, hebben er blijkbaar nog steeds geen oren naar.

Het is onmogelijk om de werkelijkheid te beschrijven omdat wij dit niet zonder begrippen kunnen doen, maar tegelijk is er geen alternatief, zodat elke beschrijving haar credibiliteit verliest van zodra zij eraan verzaakt zichzelf onmiddellijk te relativieren. Beschrijvingen worden met andere woorden net zoals de waarnemingen waarop zij uiteindelijk berusten, door de specificiteit van hun instrumentaria bepaald en beperkt; de taal mag dan al de verschillende zintuiglijke invalshoeken overkoepelen, zij blijft zelf door haar begrippenapparaat, syntaxis en grammatica, vertekende beelden opleveren met een bijzonder beperkte relevantie.

Maar geldt nu niet exact hetzelfde voor het bestaan zelf? Wordt het bestaan van elk wezen afzonderlijk dan niet telkens beperkt door zijn specifieke zijnswijze? En is daar dan een ontkomen aan? En is de veelheid en mogelijkerwijze de oneindige variëteit van zijnsvormen dan niet een noodzaak ter compensatie van dit euvel? En laten we deze uiteraard niet onbetekenende stap eerst eens van naderbij bekijken.

Het is al lange tijd geen nieuws meer dat onze perceptie van de zogenaamde buitenwereld niet alleen mede wordt bepaald door onze zintuigen, ons verstand en ons hele lichaam, maar dat zij er bovendien zonder dat lichaam helemaal niet zou zijn, en dat is de stelling van zopas – namelijk dat er helemaal geen onderling onderscheiden binnen- en buitenwereld kunnen bestaan – wat anders uitgedrukt. Toch gaat deze evidente waarheid ons begrip te boven als wij vasthouden aan het aloude denkkader waarin wij ons bedienen van begrippen die in wezen veraf staan van de realiteit.

Augustinus wees op het subjectief karakter van de tijd: wij ervaren tijd om geen andere reden dan deze, namelijk dat wij beschikken over een geheugen oftewel over herinneringen en verwachtingen. Het is werkelijk enkel en alleen omdat wij een bewustzijn hebben van wat voorbij is en van wat nog komen kan dat wij ook gaan geloven dat er zoiets bestaat als tijd. En meer recent heeft de filosoof Jaynes gesteld dat wij ons die zogenaamde tijd slechts kunnen voorstellen omdat we die eerst afbeelden in de ruimte, meer bepaald op een tijd-as. Maar in feite ligt de grondslag voor ons begrip van bijvoorbeeld de tijd nog veel dieper in onze leefwereld verankerd, met name in de persoonlijke ervaring van ons

handelen en van de invloed daarvan op onze omgeving en op onszelf. Het begrip van het voorafgaande en het latere wordt geconstitueerd door onze ervaring van het heden terwijl de ervaring van het heden te maken heeft met het leven zelf en in dit geval met ons vermogen om te handelen: wij kunnen door te handelen datgene wat nog te gebeuren staat, beïnvloeden. Preciezer uitgedrukt zorgt ons vermogen om te handelen ervoor dat wij met betrekking tot de 'buitenwereld' in termen van oorzakelijkheid denken, terwijl dat laatste ons toelaat om wat voorafgaat en wat volgt onderling te onderscheiden. Indien wij met andere woorden niet zouden beschikken over een wil of dus over het vermogen om (in een zekere mate) de toekomst te bepalen, dan zouden wij ook geen tijdservaring hebben, geen tijdsbewustzijn, geen tijdsbegrip en derhalve ook geen wereldbeeld waarin de tijd een rol kon spelen. Volstrekt analoog kan men omtrent het begrip dat wij hebben van de ruimte, stellen dat wij dit danken aan de ruimtelijkheid van ons lichaam en meteen valt uiteraard tevens op te merken dat de begrippen tijd en ruimte evenmin afbeeldingen zijn van afzonderlijke werkelijkheden als het begrippenpaar van stof en vorm. De werkelijkheid zoals wij die ervaren, kennen en beschrijven, is noodzakelijkerwijze geënt op de ervaring, de kennis en de beschrijving van het eigen lichamelijke leven dat immers quasi onontwarbaar met zijn omgeving vervlochten samenleeft.

Nu is er niet alleen de vervlochtenheid van het lichaam met zijn ruimtelijke omgeving: wij zijn tevens vervlochten met ons verleden en met onze toekomst welke wij voor een stuk delen met anderen met wie wij eveneens vervlochten zijn. Ook is ons wakkere bewustzijn vervlochten met ons

onderbewustzijn, met ons voorbewustzijn en met onze dromen; onze wil is vervlochten met onze wensen (waarbij gelet moet worden op het onderscheid tussen de twee: de wil betreft het stellen van mogelijke handelingen met betrekking tot het gewilde; de wens daarentegen is niet bindend en betreft de eventueel geheel onmogelijke droom) en onze redelijkheid vervlecht zich met het kunstzinnige en met het irrationele teneinde zichzelf te bestendigen en te versterken, zoals dat bijvoorbeeld het geval is bij redenaars, die eenieder voor zich trachten te winnen, niet alleen middels de rede maar ook middels stijlmiddelen en allerlei andere attributen die op de keper beschouwd geheel overbodig of zelfs storend lijken of tenminste toch irrelevant.

Dat de rede zich maar al te vaak geheel ten dienste stelt van het volstrekt irrationele, toont zich bij uitstek in de activiteit der kunstpausen zoals Charles de Coster's legendarische Tijn Uilenspiegel er een was, die een publiek van hooggeleerde edellieden liet applaudisseren voor een leeg doek; velen die hem probeerden na te volgen, moesten de grap bekopen met hun leven, zoals bijvoorbeeld Han Van Meegeren, en wel omdat daar aan het licht wordt gebracht wat taboe is en wat dus tot elke prijs verborgen dient te blijven teneinde de menselijke partijdigheid niet te ridiculiseren: het vervlochten zijn der tegengestelden.

De vlecht van leven en dood

Maar evenzo is het leven vervlochten met de dood, en hier kan de klassieke illustratie van de controleur der belastingen een en ander in een klaarder licht positioneren. De belastingcontroleur bezoekt slechts een beperkt deel van de

belastingplichtigen maar door het feit dat niemand weet wie hij bezoeken zal, zullen – de waaghalzen niet te na gesproken – ook diegenen aan wie hij geen bezoek brengt netjes zoals iedereen hun taksen betalen. Hier is aldus een kracht in het geding, een kracht die mensen ertoe brengt om helemaal zoals het hoort een deel van hun loon af te staan aan de staat, een kracht welke niet berust op fysieke of psychische dwangmiddelen en ook niet op sociale druk: de kracht die elkeen aan het betalen zet, berust op niets anders dan op de onwetendheid van de belastingplichtigen, meer bepaald op hun onwetendheid omtrent het feit of de controleur der belastingen al dan niet bij hen zal langskomen. Men zou ook kunnen zeggen dat die kracht die elkeen doet betalen, berust op de voorzichtigheid van wie betalen maar hoe dan ook is deze kracht geheel immaterieel en zij zou er niet zijn mochten mensen niet beschikken over de mogelijkheid om na te denken, om vooruit te kijken in de tijd, om herinneringen en verwachtingen te koesteren en om uit vrije wil te handelen. Deze kracht, die nota bene niet onaanzienlijke, tastbare, fysieke effecten resorteert, berust bij een specifieke onwetendheid van wie zij aan het werk zet; zij berust op een afwezigheid (*in casu* een afwezigheid van kennis) of dus bij een ogenschijnlijk niet-zijn, een niet-zijn dat het bestaande stuurt en leidt, bepaalt en determineert. Welnu, op een vergelijkbare wijze wordt het leven gestuurd door wat wij al te vaak benoemen als de dood.

Waar zijn de doden?

Afgezien van enkele mythologische figuren is niemand ooit uit de dood teruggekeerd en indien men alsnog beweert dat iemand terugkeerde uit de dood, dan betrof het per definitie

niet de dood doch het bijna dood-zijn, en wel omdat wij de dood onrechtstreeks definiëren als een toestand waaruit geen terugkeer mogelijk is. Immers, over iemand die op een gegeven ogenblik dood lijkt en die dan ook dood verklaard wordt, maar die een poos nadien prompt opstaat, zal men steeds beweren dat hij helemaal niet dood was en dat zijn doodverklaring een vergissing was en geen mens zal dat ooit tegenspreken. Wel wordt aangenomen dat men de dood nabij kan komen, zodat men omzeggens vertoeft aan de grens tussen het leven en de dood: men bevindt zich nog op het territorium van het leven maar men is de grens met de dood zo dicht genaderd dat men als het ware over de grens heen een blik kan werpen op het territorium van het niet-leven, of beter: het territorium van het niet-meer-leven.

En hier stoten we dan op een alles behalve bijkomstige bijzonderheid die ons misschien wat wijzer kan maken omtrent datgene waarvan wij zo weinig af weten, want is het niet zo dat wij pas kunnen spreken over de dood waar eerst het leven was, terwijl datgene waaruit het leven verdwenen is – het levenloze – in feite in niets verschilt van datgene waarin nooit leven aanwezig was? Want we zeggen niet dat het zand en de stenen dood zijn omdat zij ook nooit gestorven zijn, want nooit hebben zij geleefd; alleen de overledenen rekenen wij tot de doden, die op de keper beschouwd helemaal niet bestaan daar hun stof en as in niets verschillen van die stof welke nooit leven heeft gedragen.

'De' dood is een verzelfstandiging van een toestand die verwijst naar concrete doden, bijvoorbeeld dode mensen. Maar dode mensen zijn op de keper beschouwd helemaal

geen mensen want zij zijn geen mensen meer. Wanneer men spreekt over een dode, heeft men het derhalve ofwel over de stof die in het verleden leven gedragen heeft maar die voortaan in niets verschilt van het zand en de stenen, ofwel spreekt men over de levende die intussen overleed of die dus niet (meer) bestaat. Spreekt men nu over het eerste, dan bekent men dat een dode in wezen niet bestaat; spreekt men echter over het laatste, dan neemt men aan dat de mens over wie men het heeft, helemaal niet samenvalt met zijn lichaam en dat hijzelf derhalve ook helemaal niet dood is – gebeurlijk bevindt hij zich alleen maar elders in een vooralsnog voor ons ontoegankelijk gebied of in een context die ons vreemd is.

In feite kunnen wij nooit zinvol spreken over iets dat niet bestaat en daarom ook moeten wij aannemen dat de overledenen over wie wij het hebben, wél bestaan. Maar ze bevinden zich elders, ze bestaan namelijk in een periode van de tijd waar wij slechts via ons eigen geheugen toegang toe hebben en niet meer via onze zintuigen zoals dat het geval was toen deze mensen nog in leven waren. Mensen die in leven zijn, kunnen wij als eveneens levenden bereiken via onze zintuigen, via ons geheugen en via de verwachtingen die we koesteren met betrekking tot hen. Zijn deze mensen niet langer in leven, dan zijn zij uit de zintuiglijke wereld geheel verdwenen maar met onze geest kunnen we hen nog bereiken, of tenminste datgene van hen wat aan het louter zintuiglijke voorbijgaat. De droefheid die ons in haar greep houdt wanneer wij een mens verliezen, betreft dan ook wellicht niet het vermeend niet-meer-bestaan van die persoon maar wel zijn of haar onbereikbaarheid voor ons, het van de betreurde afgescheiden zijn, en zo is het gevoel van rouw verwant aan

dat van heimwee, dat op zijn beurt doet denken aan de liefdesmart. De uitersten vervlechten zich onderling.

De idee van het elders-zijn betreft het ruimtelijke maar Jaynes indachtig kunnen wij ons sowieso geen voorstellingen maken van de tijd tenzij we die op een as projecteren, en zo kunnen we ook het elders-zijn van de doden trachten te begrijpen. Ze zijn van de levenden verwijderd precies zoals de reizigers zich van de thuisblijvers hebben verwijderd, maar in tegenstelling tot de laatst genoemden, kunnen wij niet verhoppen de doden in dit leven nog terug te zien omdat de tijd in slechts één richting gaat terwijl wij ons in de ruimte vrij kunnen bewegen. En toch is dit weer niet helemaal waar, want dat wij ons in de ruimte vrij kunnen bewegen, hebben we te danken aan het onbarmhartige eenrichtingsverkeer van de tijd. De beweging immers verenigt de tijd en de ruimte en is derhalve werkelijker dan die twee zaken afzonderlijk die op de keper beschouwd slechts begripsmatig bestaan. Het starre, gelijkmatige verder trekken van de tijd in één enkele richting is de mogelijksvoorwaarde voor de vrije beweging door de ruimte, precies zoals het opbranden van de kaars een *sine qua non* is voor het tot stand brengen van licht en warmte. Zo ook is ouder worden onvermijdelijk voor wie leven en zijn leven en dood onafscheidelijk – de tegengestelden vervlechten zich onderling.

Laten we nu terugkeren naar de idee dat de overledenen elders zijn: zij bestaan maar zij bestaan elders, en wel op een manier vergelijkbaar met het bestaan van de wakkeren voor onszelf wanneer wij verzonken zijn in een droom. Indien we de dood zouden beschouwen als minder nog dan een droom,

dan zouden we de vergelijking van zoëven moeten omkeren en zeggen dat het bestaan van de doden voor ons is zoals het bestaan van personages uit een droom. Edoch, de droom heeft niets te maken met de wil (die verankerd is met de werkelijkheid) maar wel alles met de wens (die zich tot de droom beperkt). Aangezien de doden, zeer in tegenstelling tot gedroomde personages, uit de werkelijkheid zelf zijn voortgekomen en daar ook blijvend hun wortels hebben (getuige de nauwgezetheid waarmee biografen de geschiedenis doorploegen op zoek naar het meest waarachtige beeld van de dode die zij in hun werk op een bijzondere manier doen herleven), kunnen wij niet zeggen dat de dood is zoals de droom of nog minder echt dan de droom, maar moeten wij daarentegen andermaal beamen dat de levenden voor de doden zijn wat droompersonages betekenen voor de levenden. Niemand van de wakkeren wenst ooit terug te keren naar zijn gezellen uit zijn droom omdat zij, beschouwd vanuit de waaktoestand, helemaal niet anders bestaan dan als producten van de wensen van de dromer. Zo ook kan niemand van de doden ooit wensen om terug te keren naar zijn gezellen uit zijn voorbije leven, omdat hij inziet dat hun bestaan onecht is vergeleken bij de zijnstoestand waarin hij als dode verkeert. En indien wij dit niet aannamen, dan konden wij heel waarschijnlijk het bestaan van buitenzintuiglijke waarnemingen niet verklaren.

Maar het elders-zijn van de overledenen kan wellicht treffender bepaald worden, en wel mits wij onze aandacht opnieuw vestigen op het belang van de context voor wat of wie zich erin bevindt. De levende bestaat in de context van de levende wereld en niet elders en als wij in de levende wereld

blijven zoeken naar wie heengegaan zijn, dan kunnen wij daar beslist niemand vinden: de context waarin overledenen zich bevinden is niet die van de natuur maar veeleer die van ons hart, de binnenwereld, het geheugen zo men wil, maar dan dient men onder het geheugen ook heel wat meer te verstaan dan slechts het dode spoor van wat eens voorbijtrok en niet langer is.

Recapitulatie

Een verklaring voor het gegeven van buitenzintuiglijke waarneming wordt mogelijk van zodra men aanneemt dat de dood een verkapping is van de zuivere geest welke zich dan verhoudt tot de waaktoestand zoals de waaktoestand zich verhoudt tot de droom, en wel vanuit de hypothese dat, analoog aan de loskoppeling tijdens de slaap van enerzijds het fysieke lichaam en anderzijds de droom, er ook een loskoppeling is tijdens de waaktoestand (die in dit licht dan de slaap is van de zuivere geest die wij met de dood identificeren) van enerzijds de zuivere geest en anderzijds het lichaam.

Nu ervaren wij tijdens ons leven nooit de eigen dood doch steeds die van derden, maar dan wel van buitenuit, wat meebrengt dat wij in feite niet iemands dood vaststellen maar wel zijn plotselinge afwezigheid in zijn lichaam; we kunnen dus niet stellen dat de dode niet meer is, we moeten stellen dat hij elders is. De onbereikbaarheid van de dode heeft dan te maken met het feit dat wij hem zoeken op een plaats waar hij niet is; wellicht moet hij worden gezocht in een andere context die dan verschilt van de fysieke welke wij middels de zintuigen waarnemen als een buitenwereld; we moeten hem

zoeken in onze binnenwereld, in ons hart, in wat wij ons geheugen noemen. Maar dit begrip dient eerst te worden bijgesteld, ons geheugen is immers veel meer en ook heel wat anders dan het dode spoor van wat ooit heeft bestaan, zoals het in een materialistische kijk vaak wordt beschreven.

Ook moeten wij ons bevrijden van de oude materialistische begrippen van stof en geest: zij moeten plaats ruimen voor het begrip van het leven dat deze twee in zich verenigt, zoals ook de begrippen stof en vorm in werkelijkheid één zijn en ondeelbaar, of de begrippen tijd en ruimte, binnenwereld en buitenwereld, subject en object en zo meer. En het leven leidt tot zelfbewustzijn – "ik ben" – waar vandaan geen terugkeer meer mogelijk is.

Zoals een belastingcontroleur de belastingplichtigen tot betalen brengt zonder daarbij een ander dwangmiddel aan te wenden dan hun eigen onwetendheid omtrent het feit of hij hen al dan niet zal controleren, zo ook zal de onwetendheid omtrent onze eigen dood mede bepalen wat wij in ons leven doen.

Vooraf dienen wij ons de vraag te stellen waar de doden dan zijn als zij niet weg zijn doch slechts elders zijn. Vanuit onze eerdere analogie zouden we dan kunnen stellen dat de doden voor ons zijn wat de wakkeren zijn voor de dromers. De zoektocht naar de doden zal zich aldus niet in de fysieke wereld situeren maar in de wereld van de geest. Maar laten we eerst kijken naar wat het betekent wanneer wij zeggen dat de doden voor ons zijn wat de wakkeren zijn voor de dromers. Hoe denkt iemand die droomt over de wakkeren? Heeft hij enig benul van hun bestaan? Het lijkt erop dat hij het besef

van het bestaan van de wakkeren pas ontvangt door introspectie en dus door bij zichzelf te rade te gaan en dat gebeurt uiteraard noodzakelijkerwijze in de lucide droom. De dromer dient zich immers bewust te zijn van het onderscheid tussen de droom en de waaktoestand en dat besef wordt pas mogelijk waar de droom 'lucide' is en dus waar de dromer weet dat hij (slechts) droomt. En hij weet dat hij droomt wanneer hij in de context van zijn droom dingen ervaart die hij moet beschouwen als onmogelijk... in de context van de waaktoestand die wij kennen als de fysieke wereld. Een analyse is hier op zijn plaats.

Andere contexten, andere wetten

Iemand die droomt, weet door de band niet dat hij droomt; hij is bijvoorbeeld aan het vliegen boven de stad Parijs, maar hij ervaart dit niet als vreemd of als onmogelijk omdat de wetten van de droom heel andere zijn dan deze die gelden in de fysieke wereld welke wij in de waaktoestand waarnemen. In het door de jonge Franz Schubert met denderend succes op toon gezette gedicht van Wolfgang von Goethe dat luistert naar de naam *Erlkönig*, blijken niet alleen de grote verschillen tussen enerzijds de wetten uit de fysieke wereld waarin een vader met zijn doodziek ijlend kind te paard rijdt door de nacht om hulp en anderzijds de droom waarin het kind wordt aangevallen door een schim, maar tevens komt daarin tot uiting dat de hulpkreet van het door de Elzenkoning aangevallen kind terecht is, want vooraleer het lied teneinde is, ligt het kind in zijn vaders armen dood. Schimmen zijn sprookjesfiguren, zij bestaan niet in de fysieke wereld maar blijkbaar kan een kind dat ijlt, hen heel duidelijk waarnemen; het roept om hulp bij zijn vader, die zich bevindt in de wereld

van de wakkeren, in de fysieke wereld; maar schimmen zijn niet fysiek, ze kunnen niet waargenomen worden door wie in de fysieke wereld vertoeven; derhalve wordt de hulpkreet niet ernstig genomen; wanneer de zoon in doodsangst schreeuwt dat de Elzenkoning hem pijn doet, antwoordt de vader dat het slechts gaat om een nevelsliert maar het kind valt aan de schim ten prooi en overlijdt. De tragedie van de Erlkönig berust in deze optiek in feite in ons fanatieke 'realisme', in ons zweren bij die ene, stoffelijke wereld: de schim welke het kind belaagt, wordt miskend, en die miskening wordt het kind fataal.

Wie droomt, weet gewoonlijk niet dat hij droomt, en wanneer hij vliegt, stelt hij die activiteit dan ook niet in vraag omdat het in dromen mogelijk is om te vliegen, er gelden immers andere wetten dan in de fysieke wereld. Maar de dromer die zich vragen gaat stellen over het feit dat hij kan vliegen, verraadtdaardoor alleen al aan zichzelf dat hij weet heeft van een wereld waarin andere wetten gelden, wetten die het onbemiddelde vliegen onmogelijk maken, wetten die thuishoren in de fysieke wereld. De dromer die vliegt en die zich erover verwondert dat hij vliegt, verwondert zich precies doordat hij die specifieke droomwet ('vliegen kan') als onmogelijk ervaart, en hij doet dat vanzelfsprekend omdat hij eigenlijk een referentiekader hanteert dat niet (langer) het kader is uit de droom maar (reeds) het kader uit de fysieke wereld (waarin hij zal ontwaken). De verwondering van de dromer in zijn droom ontstaat doordat de dromer eigenlijk al gedeeltelijk wakker is, en zo weet hij plotseling ook dat hij (vooralsnog) droomt: hij *droomt lucide*.

De verleiding is hier uiteraard zeer groot om deze vergelijking door te trekken naar de ervaringen van wie zich in een metafysische sfeer bevinden en zich derhalve verwonderen over de wetten die het fysieke leven regelen: zij verwonderen zich over wat anderen 'normaal' vinden, precies omdat zij zich al élders bevinden, in een referentiekader dat niet dat is van de fysieke wereld maar misschien wel dat van de hogere, geestelijke werkelijkheid waarin wij ooit zullen 'ontwaken' en waarvan we hoger zegden dat hij zich voor ons verkapt als de dood. De zich verwonderende mens *leeft lucide*.

Heeft luciditeit te maken met het (vervroegd) vertoeven op een hoger zijnsniveau waarvan dan via de betrokken ziener een lichtstraal in de huidige wereld naar binnen priemt die allen slaat met verwondering en misschien ook wel met angst? Verwonderen zich de personages in een droom wanneer de dromer aan hen blijk geeft van het feit dat hij lucide droomt, zoals ook de gewone stervelingen zich verwonderen over wat Jezus Christus, een heilige of nog een andere mystieker zoal aan opwindende diepzinnigheden uit zijn mouw weet te schudden over ons bestaan dat op het eerste gezicht absurd lijkt, vlak en zelfs vervelend? Of denken die personages uit de droom helemaal niets omdat zij nu eenmaal slechts producten zouden zijn van de droomarbeid geleverd door de dromer? Analoog: zijn de mensen met wie wij samenleven op de planeet Aarde slechts producten van de eigen zuivere geest, trouwens net zoals ons sterfelijke ego dat zich onder hen beweegt, en moeten wij derhalve het solipsisme huldigen dat overigens de absolute eenzaamheid van wie bestaan bevestigt (*solipsisme*, van *solus ipse*: *alleen ikzelf* besta, al het andere is slechts een product van mijn

geest) tegelijk met de religieus gekleurde stelling van de onderlinge verbondenheid van alle schepselen onder de koepel van slechts één en dezelfde God? En zijn dat niet twee wereldbeelden die onderling wezenlijk in niets verschillen? Vloeien de uitersten hier niet andermaal over in elkander? De absolute eenzaamheid van God en de uiteindelijke eenheid van al zijn schepselen die hij nu eenmaal schiep om aan zijn eenzaamheid te ontsnappen – misschien zeer tevergeefs, aangezien het hele gezelschap misschien wel vergelijkbaar is met de in feite onbestaande want louter aan de droomarbeid te danken en dus geheel fantastische personages van de dromer?

De mens die uit zijn droom ontwaakt, droomt eerst gedurende een lange of een korte wijl lucide en zijn luciditeit begint met opmerkingen omtrent de wetten van de droom die immers vloeken met de wetten der fysieke wereld waarvan hij zich al halvelings bewust aan 't worden is. Zijn luciditeit neemt toe en eindigt ermee op te merken dat de ganse droomwereld onecht is.

De dromer die ontwaakt, sterft derhalve niet maar hij ontwaakt en dat wil dan ook klaar en duidelijk zeggen dat hij zijn droomwereld stilaan doorziet: hij begint te zien dat die wereld een product is van eigen makelij, dat de personages daarin onecht zijn want ontspringen aan zijn fantasie; en met het zich bewust worden van de onechtheid van de wetten van de droomwereld, gaat die droomwereld ontbinden. Andermaal: het is niet de dromer die sterft – hij ontwaakt – en dat hij ontwaakt, betekent dat zijn droomwereld vergaat.

Indien nu een analogie gerechtvaardigd is (namelijk tussen enerzijds de droomwereld en de fysieke realiteit en anderzijds

de fysieke werkelijkheid en het puur geestelijke bestaan dat wij verkeerlijk voor de dood aanzien), dan zal wie in de fysieke wereld zijn dood in de ogen kijkt, ontdekken dat de fysieke wereld helemaal niet leeft: hij zal de onechtheid van haar wetten onder ogen zien en derhalve zal hij ervan getuigen hoe, terwijl zijn eigen geest standhoudt, de wereld van de materie ontbindt – zijn eigen lichaam inbegrepen. Dit zal hij uiteraard geenszins ervaren als een verlies, daar slechts datgene verdwijnt wat onecht blijkt, terwijl het ware dat zich tot dan toe verborgen hield, nu manifest wordt. In het werk met de vanzelfsprekende titel *Pauls ontwaken* beschrijft de grote Nederlandse dichter Frederik Van Eeden het sterven van zijn zoon zodoende als zijn wakker worden en later heeft hij naar zijn eigen zeggen met de jongen nog een gesprek gehad in een van zijn lucide dromen. En als aan dat laatste gegeven geloof moet gehecht worden, dan staan we voor nog enkele hier vooralsnog volstrekt onopgeloste vragen.

Niet de mens sterft maar wel zijn wereld

Nog betreffende het onecht worden en derhalve het ontbinden van een wereld voor de ogen van wie zich daarin bevinden op het eindpunt van hun weg, ongeacht of het nu gaat om de wereld van de droom die plaats ruimt voor de fysieke wereld ofwel om de fysieke wereld die door de zuiver geestelijke wordt verdrongen, moet worden opgemerkt dat die ontbinding wellicht niet louter toe te schrijven is aan het aan het licht treden van onwaarheden. Tenminste voor een deel wordt de wereld waarin wij ons bevinden onwaar ingevolge onze eigenste leugens en het kwaad dat wij bedrijven. Wie bijvoorbeeld eisen gaan stellen aan hun bestaan door in plaats van andere mensen als evenwaardig te erkennen, hen in hun

zelfvergoddelijking met geld of andere middelen dwingen tot slavernij en dienstbaarheid, beoefenen een kwaad waarvan de vrucht de dood is, en die werkelijkheid valt in het zopas geschetste licht ook niet zo lastig te begrijpen. De wereld immers *wordt* onecht waar wij hem corrumperen door alles wat uit zichzelf beweegt met geweld te verlammen en naar zijn hand te zetten. De tiran verandert zijn medemens immers in een marionet, een robot, een computer, een arbeidskracht of een gebruiksvoorwerp en zodoende heeft hij hem ook als mens gedood en blijft hij zelf achter in absolute eenzaamheid temidden van eigen ziellose fabrikaten uit wat eens Gods schepselen waren. De tiran wordt hiervoor met de dood gestraft en dat betekent niet dat hijzelf uit zijn wereld zou worden weggehaald, want dat ware geen straf doch een redding; het houdt daarentegen in dat zijn wereld zo onecht geworden is dat hij hem moet zien vervluchtigen of tenietgaan zodat hij in een leegte achterblijft. En of hij ooit nog in een andere wereld wakker wordt en in dewelke, is op dit ogenblik in ons betoog nog zeer de vraag. Misschien is het wel zo dat wij allen tirannen zijn die het paradijs waarin wij als aanvankelijk onschuldige kinderen geboren worden, alras verpesten, en dat onze dood in feite onze redding is, daar hij ons in een nieuwe schil van de werkelijkheid laat herboren worden – tenminste als dat het geval is – en misschien gebeurt dit zo dikwijls als het nodig is op de weg naar onze menswording. Wie zal het zeggen?

*

Hoofdstuk 3

Laten we bij wijze van gedachtenexperiment eens de stoute veronderstelling maken dat wetenschappelijk wordt bewezen dat er een voortbestaan is na de dood en dat dit voortbestaan zo rooskleurig of mogelijkwijze nog rooskleuriger blijkt te zijn dan ons wordt verteld door mensen die beweren van de onderwereld teruggekeerd te zijn. De verhalen over groene dalen gevuld met een bloemenpracht, geuren die in vervoering brengen, eeuwige extase, trance, liefde en gelukservaringen blijken te kloppen en zij ondersteunen en verklaren ook de talloze getuigenissen van mensen die na hun terugkeer vanuit het hiernamaals niet alleen de angst voor de dood definitief verloren en het materialisme de rug toekeerden, maar die bovendien suïcidaal geworden zijn in die zin dat zij na hun ervaring van uittreding of verrijzenis levenslang geplaagd worden door een niet aflatend heimwee, een haast onweerstaanbare drang om zo spoedig mogelijk terug te keren naar dat land van melk en honing. Ja, laten we nu voor een enkel ogenblik eens stellen dat een definitief wetenschappelijk bewijs wordt gevonden en ook wordt gepubliceerd zodat geen mens er nog hoeft aan te twijfelen dat ons na dit leven in het aardse tranendal een waar paradijs te wachten staat. De vreugde kan niet op, zo zou men denken? Maar dan heeft men gerekend zonder de waard.

Stelt zich immers niet onmiddellijk de vraag naar goed en kwaad en, veeleer nog, naar straf en boete? De folteraar, bijvoorbeeld, doet mensen lijden en hoort bijgevolg vervolgd

te worden en gestraft, met leed, maar wanneer hij dan toch maar even met folteren doorgaat totdat zijn slachtoffer aan de verwondingen bezwijkt: heeft hij dat slachtoffer dan geen grote dienst bewezen? Of beter nog: heeft hij zijn prooi dan niet de allergrootste dienst bewezen die men iemand bewijzen kan? Maar de overblijvers dan, zo hoor ik u zeggen, de overlevenden die hun geliefde moeten missen en die daardoor lijden: worden zij dan niet gefolterd? Bijlange niet! Zal een rechter immers niet oordelen in de lijn van de wetenschap dat het zogenaamde slachtoffer in staat van opperste geluk verkeert en dat de nabestaanden bijgevolg geen enkele reden hebben om te treuren? En zullen zij wanneer zij hun verstand gebruiken niet eender oordelen? Zullen diegenen die volharden in de rouw dan niet terecht als irrationeel worden beschouwd en als waanzinnig, ja, als pervers? Zullen zij op hun beurt dan niet (terecht) als boosdoeners worden beschouwd daar zij immers hun omgebrachte geliefde het geluk niet gunnen dat hem of haar te beurt viel? En als men hen dan straft omdat zij stokken in de wielen willen steken van wie anderen de weg naar het geluk bereiden: hoe zal men deze boosdoeners en ook alle andere misdadigers dan straffen? Alvast niet middels de doodstraf want in de veronderstelling welke we hier opperden, wordt het begrip van de doodstraf zelf uiteraard een klinkende *contradictio in terminis*. En de ultieme beloning, veel meer waard nog dan een dik pak geld, ware dan ongetwijfeld de executie.

Maar wat meer is: indien onze stoute veronderstelling hout sneed, dan betekende zulks meteen dat de ganse natuur tegendoelmatig was en pervers. Foltering en fysieke verminking berokkenen aan de slachtoffers pijn en pijn is een

natuurlijke signaalfunctie, een teken dat er objectieve fysieke schade wordt toegebracht. Wil de natuur dan het lijden in stand houden en probeert zij ons te dwarsbomen in onze zoektocht naar geluk? Strooit de natuur ons zand in de ogen en zorgt zij ervoor dat wij naar zwart grijpen als we wit willen? Is de natuur dan geen goddelijke schepping doch een instrument van de duivel waarmee deze ons in zijn greep houdt? En hoe moet het dan met de hele maatschappij, met het rechtsbestel, de wetten en de ethiek? Wordt de menselijke samenleving dan niet volstrekt onmogelijk?

Vergelijken we deze dan toch zeker wel bizarre zaak eens met het probleem van de zogenaamde vrije wil en meer bepaald met de filosofisch en ethisch geladen klinkende vraag of de mens al dan niet over een vrije wil beschikt. Wie er dieper op ingaat, ontdekt alras de zinledigheid van de hele kwestie, maar deze wereld schuwt nu eenmaal diepte en zo wil men een antwoord, zwart of wit: de mens is vrij en hij kan willen of hij is dat niet en de omstandigheden bepalen wat hij doet of denkt te doen. En uiteraard oordeelt men dat het gros der mensen over een vrije wil beschikt of 'wilsbekwaam' is, zoals het klinkt in het juridische jargon, want waren de burgers niet wilsbekwaam, dan kon er van wet en orde geen sprake zijn, dan was een staat onmogelijk, er was geen onderscheid tussen recht en onrecht; goed en kwaad waren eender. De vraag of wij een vrije wil hebben is derhalve secundair, de vraag die primeert, luidt daarentegen of wij al dan niet een vrije wil willen! En het antwoord spreekt voor zich, zoals gezegd omdat wij als samenleving helemaal niet zónder kunnen. We nemen met andere woorden aan dat we door de band genomen wilsbekwaam zijn, niet omdat het zou bewezen zijn

dat we het zijn maar veeleer omdat we het willen bewijzen. Onze vrije wil is, in nog andere bewoordingen, gedoemd om een onbewezen zaak te blijven maar we doen vooralsnog alsof we vrij zijn door onszelf voor onze vrijheid borg te stellen. We hebben aldus geen andere keuze dan voor het ruime sop te kiezen en het determinisme is een gezel met wie geen land te bezeilen valt.

Het probleem van het hiernamaals heeft kennelijk dat gemeen met de kwestie van de vrije wil, dat het ons schijnbaar eveneens geen keuze laat. Tot voor kort diende de dreiging van de hel als verlengstuk van de arm der wet ofwel als zijn vervangstuk waar hij zelf niet langer slaan kon, en zo zwoer men ter gelegenheid van getuigenissen dure eden voor een rechter die op grond van die veronderstelde waarheid over de beschuldigde een oordeel vellen kon. Nu niemand nog gelooft, verwerd de eed tot louter een belofte en wordt meined ook niet langer door de Heer de heerscharen met het hellevuur bestraft maar door dezelfde aardse rechter die op de keper beschouwd vaak helemaal niet bij machte is om een eed van een meined te onderscheiden. Dat enkel bandieten en gewetenloze schurken daarbij garen kunnen spinnen, blijkt eens te meer uit misdadcijfers die jaar na jaar de hoogte inschieten en uit het feit dat her en der aan 't roer steeds vaker criminelen staan. Wij hebben een alziend oog broodnodig of alvast hádden wij dat nodig want sinds kort is er immers de wereldwijde bewaking van *big brother*, nu aan het licht gebracht door martelaren zoals Julian Assange en Edward Snowden. En dat het de machthebbers van het ogenblik zijn die het oog bemannen, richten, dicht knijpen of er zand in strooien, duldt uiteraard geen twijfel.

Wij hadden een hiernamaals nodig, onze moderniteit heeft het intussen afgeschaft, maar blijkbaar werkt de technologie niet eens zo goed als het kartonnen oog van ooit – "God ziet u, hier vloekt men niet!" – omdat zij, zeer in tegenstelling tot wat er nog van het menselijke geweten rest, niet waterdicht blijkt en even leugenachtig als haar uitvinder. Maar er is niet alleen heimwee naar de tijden van de biechtstoel, de hostie en de gewijde gebaren: zij blijken nooit echt overboord te zijn gegooid, enkel van naam en vorm veranderd. En zoals alle neurofysiologie ten spijt de vrijheid van de wil zich onmiskenbaar blijft manifesteren, in feite naar het lichtende voorbeeld van de Christus die wars van lof en schande, eer en helse pijnen, getuigenis aflegde, zo ook blijft alle voorgewende kennis ten spijt de werkelijkheid zijn duizelingwekkende diepten behouden en het weten dat men vandaag in zijn bezit heeft, blijkt, als het waarachtig is, die diepten alleen maar afgrondelijker te maken. Wat computer- of maatschappijgestuurde agenten afwijzen, verrijst in zijn volle glorie uit zijn eigen as en het heilige wordt nu zelfs verdedigd door de wetenschap die het eens de bijna-doodsteek gaf. Edoch, andermaal: wat zijn de eigenlijke consequenties van een geloof dat ofschoon vele eeuwen oud nu wordt herboren in een bijna fijnstoffelijk te noemen lichaam? Is er zoals zo vaak gebeurt in historische omwentelingen eigenlijk geen synthese in de maak uit de these en de antithese van respectievelijk geloof en rede die voor wie dieper nadenken nimmer tegengestelden kunnen zijn?

Maar keren wij terug naar de buitenzintuiglijke waarneming en beschouwen wij haar nu eens niet als voortspruitend uit

een supplementair en nog niet gelokaliseerd zintuig maar, meer in overeenstemming met de wetenschap, als een resultante van de werking van alle 'normale' zintuigen waarover wij beschikken. Immers, zoals wij met twee ogen veel meer zien dan het dubbele van wat één enkel oog ons kan tonen en dat twee oren meer horen dan de som van elk oor apart, heel eenvoudig omdat deze tweevoudige zintuigen ons telkenmale een ruimtelijke diepte bieden met de mogelijkheid tot het exact lokaliseren van wat wij zien en horen, zo ook bieden ons de zintuiglijke gewaarwordingen oneindig veel meer dan de som van wat ze ons elk apart van de werkelijkheid laten kennen: deels omdat de informatie die zij geven zich vermenigvuldigt middels ons verstand dat ze verwerkt, maar deels ook omdat ze ons, als wij er tenminste voor open staan, het bijzondere 'dieptezicht' schenken waarin het louter informatieve van onze gewaarwordingen wordt overstegen door het genot van de schoonheid dat voor ons de poorten opent naar de wereld van de kunst.